

Araştırma Makalesi / Research Article

ŞİDDET HABERLERİNDEN HAYVAN HAKLARINA, SAHİPSİZ KÖPEK SORUNU

Fatih KIRIŞIK^{1*}
Kübra ÖZTÜRK²

Öz

Türkiye’de sahipsiz köpek sayısı çok hızlı bir şekilde artmaktadır. Sahipsiz köpekler ısırma ya da saldırma nedeniyle doğrudan ya da dolaylı şekilde insanların ve hayvanların ölmelerine, yaralanmalarına, kuduz gibi çeşitli hastalıklar kapmalarına, güvenlik sorunlarına, trafik kazalarına neden olmaktadır. Diğer taraftan sahipsiz köpekler, sokaklarda açlık, susuzluk, hastalık, soğuk, sıcak, trafik kazaları, sahipli ve sahipsiz köpeklerin saldırısına maruz kalma, insan, hayvan ve araçlardan kaynaklanan tehlikeler altında ağır şartlarda yaşam mücadelesi verirken önemli sorunlar yaşamaktadır. Makalede Türkiye’deki sahipsiz köpek sorunu, çeşitli boyutlarıyla ve dünya ülkeleri ile karşılaştırmalı bir şekilde ayrıntılı olarak incelenmiştir. Aynı zamanda, gelişmiş ülkelerdeki bilimsel popülasyon yönetimi ve hayvan refahı uygulamaları incelenmiş ve Türkiye için çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sahipsiz Köpek, Hayvan Hakları, Bakımevi, İnsan Hakları, Güvenlik.

FROM VIOLENCE NEWS TO ANIMAL RIGHTS, STRAY DOG PROBLEM

Abstract

The number of stray dogs in Turkey is increasing very rapidly. Stray dogs cause death, injury, various diseases such as rabies, safety problems, traffic accidents, directly or indirectly, due to biting or attacking. On the other hand, stray dogs face significant problems while struggling to survive in harsh conditions under hunger, thirst, illness, cold, heat, traffic accidents, exposure to attacks by owned and stray dogs, and dangers arising from humans, animals and vehicles. In this article, the problem of stray dogs in Turkey has been examined in detail with its various dimensions and comparatively with the countries of the world. At the same time, scientific population management and animal welfare practices in developed countries were examined and solutions were developed for Turkey.

Keywords: Stray Dog, AnimalRights, Dog Shelter, Human Rights, Security.

¹ Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü,
ORCID: 0000-0002-9663-7502.

* Sorumlu yazar (Corresponding Author): fatih.kirisik@dpu.edu.tr

² Doktora öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı,
ORCID: 0000-0001-7554-0202,

Başvuru Tarihi (Received): 31.05.2021 **Kabul Tarihi** (Accepted): 29.07.2021

Giriş

Türkiye’de hayvanların rahat yaşamlarını ve hayvanlara iyi ve uygun muamele edilmesini temin etmek, hayvanların acı, ıstırap ve eziyet çekmelerine karşı en iyi şekilde korunmalarını, her türlü mağduriyetlerinin önlenmesini sağlamak amacıyla 2004 yılında 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunun ardından 2006 yılında Hayvanların Korunmasına Dair Uygulama Yönetmeliği çıkarılmıştır. Türkiye’de yapılan bu düzenlemelerle sahipsiz köpeklerle ilgili sorumluluk belediyelere verilmiş bulunmaktadır. Ancak var olan düzenlemeler sahipsiz köpeklerin refahını sağlamadığı gibi insanlar ve diğer canlıların yaşadığı sorunları çözmekte yetersiz kalmaktadır. ABD, AB üyesi ülkeler, İngiltere, Japonya, İsviçre, Avustralya’da ise sahipsiz köpek sorunu bulunmamaktadır. Bu ülkelerde köpeklerin refah koşullarına ilişkin yapılan hukuki düzenlemeler bu sorunu önlemektedir.

Türkiye’de ise, sahipsiz köpek sorunu ciddi bir güvenlik ve sağlık problemi olarak varlığını sürdürmekte ve etkisini giderek artırmaktadır. Bazı kentlerde sahipsiz köpek sayısı ilçe nüfuslarını bile geçmiş bulunmaktadır. Sahipsiz köpekler çok ağır sokak koşullarında hayatta kalma mücadelesi verirken kendilerinin, sahipli köpeklerin, kedilerin, evcil-yabani diğer hayvanların ve doğanın zarar görmesine neden olmaktadır. İnsanlar açısından ise, Anayasa ile koruma altına alınan sağlık, güvenlik, maddi varlığını koruma, yaşama hakları gibi insan haklarını tehlikeye atmaktadır.

Sahipsiz köpeklerin sayısı hızlı bir şekilde artmaya devam etmekte, bununla paralel olarak köpek saldırıları da büyük artış göstermektedir. Sahipsiz köpek saldırıları nedeniyle ölen kişilerin yakınları veya yaralanan kişiler ilgili belediyeye karşı dava açmakta ve davalarda hizmet kusuru nedeniyle maddi-manevi tazminat kararları verilmektedir. Belediyeler 5199 sayılı Kanun gereği birşey yapamadıklarını ifade etmekte, ancak problem şiddetini artırmaya devam etmektedir. Kamu politikası oluşturulması beklenen problemin hükümet, siyasi partiler, belediyeler, sivil toplum kuruluşları, medya, toplum ve sahipsiz köpek saldırılarından doğrudan ya da dolaylı zarar görenler gibi pekçok tarafı bulunmaktadır.

Bu çalışmada ilk olarak sahipsiz köpek sorunu, ABD, İngiltere ve AB ülkelerinde bu soruna yönelik uygulamalar, Türkiye’deki uygulamalar, Türkiye’de sahipsiz köpek saldırıları ve hukuki sorumluluk, Türkiye’de hayvan bakımevleri ve hayvan sahiplendirme ve hayvan hakları konuları ele alınmaktadır. Son olarak ise sahipsiz köpek sorununa yönelik Türkiye’deki uygulamalar ele alınarak çözüm önerileri geliştirilmiştir.

1. Sahipsiz Köpek Sorunu

Sahipsiz hayvan evi bulunmayan, bakıcısının ya da sahibinin evinin sınırları dışında ve kontrolü altında bulunmayan ev hayvanlarıdır (Avrupa Sözleşmesi, Md.1/5). Sahipsiz hayvanlar kedi ve köpek olabileceği gibi, bu hayvanların haricinde kırsal alanlarda bulunan sahibi olmayan hayvanlar da sahipsiz hayvanlar olarak değerlendirilir (Kandır, 2014: 9). Sahipsiz köpek ise sahipli olabileceği gibi sahipsiz de olabilmektedir (www.icam-coalition.org, 2021).

Sahipsiz köpeklerin sayısı artmaktadır (Tamzok, Kük ve Çobanoğlu, 2013:245). Sahipsiz köpekler ağır sokak koşullarında, insanların arasında yaşam savaşı vermektedir. Sahipsiz köpeklerin bu yaşam mücadelesi kendi hayatlarını ve insanların hayatlarını riske atacak boyutlara ulaşmış bulunmaktadır. Bu durumun nedeni ise insan nüfusu içerisinde sayılarının artması ve buna bağlı olarak kaynakların azalmasıdır. Bunun sonucu olarak sahipsiz köpekler kaynaklara ulaşmamakta, açlık ve susuzlukla karşı karşıya kalmakta var olan sınırlı kaynaklara ulaşırken insan ve diğer canlıların sağlığını ve güvenliğini tehdit etmektedir (Aydoğdu ve Meral, 2019: 2129).

Sokaklar hayvan refahı açısından şu noktalarda uygun değildir (Dodurka, 2009):

- ✓ İşkence gibi çeşitli muamelelere maruz kalmaları

- ✓ İnsanlardan ya da kendilerinden daha güçlü hayvanlardan gördükleri zararlar
- ✓ Susuz ya da aç kalmaları
- ✓ Sağlıklarına zarar verecek yiyeceklerden kaynaklı hastalık ya da ölümler
- ✓ Yiyecek bulamamalarından kaynaklı ve buldukları yerleri benimsemelerinden kaynaklı alan kavgaları
- ✓ Sağlık kontrollerinin yapılmamasından dolayı hastalanmaları, birbirlerine hastalık bulaştırmaları ve bunun neden olduğu sancı ve acı çekmeleri
- ✓ Trafik kazaları sonucu ölüm ya da sakatlanmalar

Sahipsiz köpeklerin sokaklarda yaşamaları insan sağlığı ve güvenliği açısından şu noktalarda uygun değildir (Dodurka, 2009):

- ✓ İnsanlara saldırmaları ya da hastalık bulaştırmaları
- ✓ Dışkı gibi nedenlerle çevre kirliliğine sebep olmaları
- ✓ Trafik kazalarının yol açtığı yaralanma, ölüm ya da hasarlar
- ✓ Çıkardıkları seslerle gürültüye neden olmaları
- ✓ Kuduza maruz kalınması sonucu yapılan aşular ve insanların bu sürede iş gücü kaybı nedeniyle masraflarının artması

Dünyada 1 milyar köpek olduğu ifade edilmektedir (www.bbc.com, 2019). Dünya Sağlık Örgütü'nün raporuna göre yaklaşık olarak dünya üzerinde köpeklerin %75'inin sahipsiz olduğu açıklanmıştır (muhas.org, 2008). World Animal Protection International göre dünya üzerinde yaklaşık olarak 600 milyon köpek bulunmakta ve bu köpeklerin 480 milyonunun sahipsiz olduğu ifade edilmiştir (Tekin, 2017).

Türkiye'de de diğer ülkelerde olduğu gibi sahipsiz köpekler önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Türkiye'de özellikle kentlerde sahipsiz köpek sayısı daha fazladır. İstanbul, Ankara ve İzmir kentlerindeki sahipsiz köpek sayısı bu kentlerin bazı ilçelerinin nüfusunu bile geçmiş bulunmaktadır. İstanbul'da kent genelinde 2016 yılı sayılarına göre, 130 bin sahipsiz köpek bulunduğu tahmin edilmektedir (www.trthaber.com, 2017). Dünya Sağlık Örgütü'nün araştırmasına göre İstanbul'da her 1000 kişiye 8.4 sahipsiz köpek düşmektedir (Öztürk, 2015). Günümüzde bu rakamın çok daha arttığı görülmektedir.

Ankara'da sahipsiz köpek sayısı 2008 tahmini verilerine göre 100 bini aşarak iki ilin nüfusunu bile geçmiş bulunmaktadır (Demircan, 2008). Ancak Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı Sağlık İşleri Dairesi Başkanı, sahipsiz köpek sayısının her geçen gün arttığına dikkat çekmiştir (Erdem, 2019). 2017 verilerine göre, İzmir'de sahipsiz köpek sayısı 500 bine ulaşarak kentin en kalabalık olan Buca ilçesinin nüfusunu bile geçmiş durumdadır (Aydoğdu ve Meral, 2019:2131; www.izmir-vho.org, 2017). Sahipsiz köpek sayısı, bütün Türkiye'de hızlı şekilde artmaya devam etmektedir (Arslan, 2016: 9).

Görüldüğü gibi başta İstanbul, Ankara ve İzmir olmak üzere Türkiye'de kentlerde oldukça fazla sayıda sahipsiz köpek bulunmaktadır. Kentlerdeki sahipsiz köpekler yaşam mücadelesi verirken çeşitli sağlık sorunları ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu sağlık sorunlarına kötü beslenme, hastalık, trafik kazalarında yaralanma, köpekler arası kavgalarda yaralanma, kötü muamele örnek verilebilir (www.icam-coalition.org, 2021). Sahipsiz köpekler kendi sağlık sorunlarının yanı sıra insanların sağlığına da zarar vermektedir. Bu köpekler tarafından insanlara yapılan saldırılarda insanlar zarar görmekte ya da insanlara hastalık bulaştırmaktadır (Öztürkler, 2017).

2. ABD, İngiltere ve AB Üyesi Ülkelerdeki Uygulamalar

ABD'de köpeklere yönelik bir kanun düzenlemesi bulunmamaktadır. ABD'de eyaletlerin çoğunda benzer uygulamalar yapılmaktadır. Eyaletlerin Belediye kanunları gereğince kamu sağlığını tehdit eden sahipsiz köpekler uyutulmaktadır (www.tbmm.gov.tr, 2019). WSPA International'a göre ABD'de 89.7 milyon köpek bulunmaktadır. Ancak bu köpekler sokaklarda değil bakımevlerinde

tutulmaktadır. Bakımevlerindeki köpekler sahiplendirilememesi halinde uyutulmaktadır. ABD’de genel olarak her yıl 3-4 milyon köpek bakımevlerinde uyutulmaktadır. Sokaklarda sahipsiz köpek olmaması bir uygarlık göstergesi olarak görülmektedir (Cansen, 2017; Tekin, 2017).

AB üye ülkelerindeki hukuki düzenleme ve uygulamalar sahipsiz köpek sorununun oluşmasını engellemektedir (Euronews, 2020). Sahipsiz köpek sorunu hususunda ülkeden ülkeye değişen farklı uygulamalar yapılmaktadır. Bu uygulamalara değinmek gerekmektedir.

AB üye ülkelerinden Almanya, Belçika, Danimarka, Hollanda ve İsveç’te sahipsiz köpek sorunu bulunmamaktadır. Bu ülkelerde sahipsiz köpekler toplanmakta ve bakımevlerine yerleştirilmektedir. Ayrıca bu ülkelerde köpeklerin sokağa atılmasını engellemek için zorunlu kayıt sistemi uygulanmaktadır. Bu sistem sayesinde köpeklere takılan mikroçip veya dövme aracılığıyla tanımlanmaktadır (www.ab.gov.tr, 2011). Dövme uygulamasında, dövme yapılacak bölge temizlenerek kayıtları yapılmış olan köpeğe uygulanan 1-3 dakikalık işlemdir. Mikroçip uygulaması ise, mikroçipler hayvanların vücutlarına yerleştirilmektedir. Bu aşılama gibi bir işlem olup enjektör yardımıyla deri altına yerleştirilen basit bir uygulamadır. Bu çiplerin son kullanma tarihi yoktur ve yıpranmamaktadır. Bu uygulama sayesinde sahipleri tarafından hayvanlar terkedilememekte ve başıboş hayvanların da sahipli olup olmadığı anlaşılmaktadır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2016).

Almanya’da köpekler zorunlu olarak kayıt altına alınmakta ve kalıcı olarak tanımlanmalarında mikroçip ya da dövme uygulanmaktadır. Almanya’da sahipsiz hayvanların kontrolü ile ilgili etkili yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Bu mevzuatın uygulanmasında sorumluluk yerel otoritelere verilmiştir. Yerel otoriteler tarafından sahipsiz köpeklerin kontrol altına alınmasıyla ilgili eğitim programları düzenlenmektedir. Almanya’da sahipsiz köpekler toplanarak bakımevlerine yerleştirilmektedir. Bakımevlerinde gerekli sağlık kontrolleri, aşıları ve bakımları yapılan köpeklerin sahiplenilmesi sağlanmaktadır. Sahiplendirilen köpekler sahiplerine teslim edilmekte, sahiplendirilemeyen köpeklere ise bakımevlerinde bakılmaktadır. Ayrıca ülkede uyutma işlemi de yapılmamaktadır (Dodurka, 2009; İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2016).

Almanya’da hayvan bakımevleri koşulları da oldukça iyi bir durumdadır. Türkiye hayvan bakımevleri bakımından Almanya’yı örnek alabilir. Almanya’nın köpek bakımevlerinin, boyu 50 cm’ye kadar köpekler için 6 metrekare, 50-65 cm arası köpekler için 8 metrekare ve 65 cm üzerindeki köpekler için ise 10 metrekare alan sağlama koşulu vardır. Köpeklerin yanında yavrusu varsa metrekare artırılmaktadır. Hayvanlara ait, bahçe ve ısıtmalı iç alan olmak üzere iki bölüm bulunmaktadır. Bakımevlerinde akupunktur, dorn terapi, elektro terapi, check up, masaj ve köpek fitness gibi uygulamalarda vardır. Bakımevlerinde hayvanlara dokunma yasağı da bulunmaktadır. Bu yasakla hayvanlardan insanlara ya da insanlardan hayvanlara hastalık geçmesi önlenmek istenmiştir. Bakımevlerinde hayvanların %80’i en fazla 6 ay içinde sahiplendirilmektedir. Ülkede hayvan satılan dükkanlar (pet shop) bulunmadığı için sahiplenme bakımevlerinden yapılmakta cins ya da özel ırk sahiplenilmek istenildiği takdirde şecereli hayvanların büyütüldüğü devlet onaylı çiftliklerden talepte bulunulabilmektedir. Almanya’da bakımevlerinin %25’i belediye, %75’i ise hayvansever bağışçılar sayesinde ayakta durmaktadır (sivildusun.net, 2021).

Belçika’da da Almanya’da ki düzenlemeler uygulanmakta olup sahipsiz köpek sorunu bulunmamaktadır. Belçika’da sahipsiz köpekler toplanmakta ve bakımevlerine yerleştirilmektedir. Bu ülkede sahipsiz köpekler zorunlu olarak kayıt altına alınmakta ve köpeklerin kalıcı olarak tanımlanmasında dövme ya da mikroçip uygulanmaktadır (www.tbmm.gov.tr, 2019).

Görüldüğü gibi Almanya ve Belçika’da sahipsiz köpek sorununun hususunda benzer uygulamalar yapılmakta olup iki ülke arasındaki temel fark ise Almanya’da yapılmayan uyutma işleminin Belçika’da uygulanmasıdır. Belçika’da bakımevlerine yerleştirilemeyen sahipsiz köpeklere uyutma işlemi uygulanmaktadır (www.tbmm.gov.tr, 2019).

Fransa'da ise kentlerde sahipsiz köpek bulunmamaktadır. Fransa'da sahipsiz ya da kaybolan köpekler bir zaman geçici olarak geçici bakım evlerinde tutulmaktadır. Bu sürenin sonunda köpek hala sahiplendirilmemişse veteriner hekimler aracılığıyla uyutma işlemi uygulanmaktadır. Ancak, kırsal alanlarda sahipsiz köpek sorunu bulunmaktadır. Kırsal alanda sahipsiz köpeklerin sayısı kontrolsüz bir şekilde artmıştır. Bu köpeklerin tanımlanması ve kayıt altına alınması zorunlu olmasına rağmen uygulamada sorunlar yaşanmaktadır (www.ab.gov.tr, 2011).

Fransa'da sokağa terk edilen hayvanlara sahip çıkmada sivil toplum kuruluşlarının çok önemli rolü bulunmaktadır. Ülkede hayvan bakımevleri, belediyeler tarafından değil, hayvanseverlerin kurduğu dernekler tarafından işletilmektedir (tr.euronews, 2020; www.internethaber.com, 2021). Bazı derneklere bağlı bakımevlerinin masrafları tamamen gönüllülerin çabaları ve bağışlarla karşılanmaktadır (tr.euronews, 2020).

İtalya'da ise, sahipsiz köpeklere 1991 yılından itibaren uyutma işlemi uygulanmamaktadır. İtalya'da sahipsiz köpeklerin bakımını devlet üstlenmiştir (www.ab.gov.tr, 2011; Dodurka, 2016: 16). 1991 yılından sonra çıkarılan kanunla, sahipsiz köpeklerin bakımını ve popülasyon kontrolünü devlet üstlenmiştir. Bu yöntem dışında sahipsiz köpek sorununu çözmek için tıbbi yöntem ile sahipsiz köpekler kısırlaştırılmaktadır (www.ab.gov.tr, 2011). İtalya'da özellikle ülkenin güneyinde sahipsiz köpek sorunu bulunmakta olup bu sorun hala devam etmektedir (www.ab.gov.tr, 2011; İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2016).

İtalya'da sahipsiz köpeklerin sayısını sınırlandırmak için köpeklere çip takmak zorunlu hale getirilmiştir. İtalya Sağlık Bakanlığı bütün köpek sahiplerinin kayıt yaptırmasını ve köpeklerini kimlik sahibi yapmaları zorunlu hale getirmiştir (www.hurriyet.com.tr, 2008). İtalya'da 2004'de çıkarılan bir kanun ile sahibinin köpeği terk etmesi halinde 1 yıla kadar hapis ve 10.000 Euro para cezası uygulanmaktadır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2016).

İngiltere'de 1878 yılında yürürlüğe konulan kanunla sahipsiz köpeklerin kayıt altına alınma zorunluluğu getirilmiş ancak uygulamalarda etkinliğin sağlanamaması üzerine bu uygulama 1988 yılında kaldırılmıştır. 2005 yılında çıkarılan kanunla sahipsiz köpeklerin toplanmasının sorumluluğu yerel otoritelere verilmiştir. Yerel otoriteler tarafından toplanan köpekler 7 gün boyunca bakımevlerinde tutulmaktadır. Bu süre içerisinde sahiplendirilemeyen köpekler hayvan refahı kuruluşlarına gönderilmekte ya da uyutma işlemi uygulanmaktadır. Ülkede sahipsiz köpeklerin sayısını kontrol altına almak için kısırlaştırma yöntemi de uygulanmaktadır (www.ab.gov.tr, 2011). İngiltere'de ayrıca alınan kararla yavru kedi ve köpeklerin pet shoplarda satışı yasaklanmıştır (Sun, 2018).

İngiltere'de ve AB üye ülkelerinden Belçika, Almanya, Fransa ve İtalya'da sahipsiz köpek sorunu hususundaki uygulamalar bunlar olmakla birlikte, bazı ülkelerde sahipsiz köpeklere uyutma işlemi uygulandığı görülmektedir. Uyutma işlemi, AB üye ülkelerinde yaygın bir uygulama olup bu politikayı uygulamayan ülkelerde bulunmaktadır. Yunanistan, Almanya ve İtalya'da sahipsiz köpeklere uyutma işlemi uygulanmamaktadır (Dodurka, 2016: 15).

3. Türkiye'deki Uygulamalar

1999 yılında Strazburg'da imzalanan ve hayvanların korunması konusunda uluslararası bir düzenleme olan Ev Hayvanlarının Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi, Türkiye tarafından 2003 yılında onaylanmıştır.

2004 yılında ise, 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu çıkarılmıştır. 5199 sayılı Kanunun 3f maddesine göre; sahipsiz hayvan; kalacak yeri olmayan veya bir sahibi ya da koruyucusu olmayan evcil hayvanları ifade etmektedir. 4b maddesinde ise, sahibi olmayan hayvanların, sahipli hayvanlar gibi yaşamlarının desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Hayvanları Koruma Kanunu ve Hayvanların Korunmasına Dair Uygulama Yönetmeliği'ne göre; sahihsiz hayvanların korunması, bakılması ve gözetilme görevi konusunda il çevre ve şehircilik müdürlükleri, belediyeler, il hayvan koruma kurulu, geçici özel bakımevleri, sorumlu veteriner hekim, hayvan sahipleri ve yerel hayvan koruma görevlisi görevlendirilmiştir. Dolayısıyla da sahihsiz köpeklerin sorumluluğunun hangi kurumda olduğu tam olarak belirlenmemiştir.

Hayvanları Koruma Kanunuyla yerel yönetimlere gönüllü kuruluşlarla işbirliği içerisinde, sahihsiz köpeklerin korunması için hayvan bakımevleri ve hastaneler kurarak onların tedavi, bakım ve eğitim faaliyetlerini yürütme sorumluluğu verilmiştir (Tamzok, Kük ve Çobanoğlu, 2013: 265; Tiftik, Dilsiz ve Türel, 2015: 198-199).

Hayvanları Koruma Kanunu ile bütün illerde hayvanları koruma kurulu oluşturulmuştur. Bu kurullara valiler başkanlık etmekte ve sadece hayvanların korunması ve hayvanların sorunlarını çözmek kurulun görevi olarak belirlenmiştir. Kurul toplantılarına vali, belediye başkanları³, il çevre ve şehircilik müdürü, il tarım ve orman müdürü, il sağlık müdürü, il milli eğitim müdürü, il müftüsü, belediyelerin veteriner işleri müdürü, veteriner fakülteleri olan yerlerde fakülte temsilcisi, hayvanları korumayla ilgili faaliyet gösteren kuruluşlardan valiliğin takdiri ile seçilen en çok iki temsilci ve il ya da bölge veteriner hekimler odasından bir temsilci katılmaktadır (5199, md.15).

Hayvanları Koruma Kanunu ile Uygulama Yönetmeliği arasında bakımevi tanımı konusunda uyumsuzluk vardır. Hayvanları Koruma Kanunu madde 3/k'da "hayvan bakımevi", hayvanların rehabilite edileceği bir tesis olarak ifade edilmekte iken, uygulama yönetmeliğinde "hayvan bakımevi" terimi kullanılmamış, bunun yerine "geçici bakımevi" terimi kullanılmıştır.

İllerde her yıl il hayvan koruma kurulu tarafından seçilen yerel hayvan koruma görevlileri bulunmaktadır. Bu görevliler özellikle kedi ve köpekler gibi sahihsiz hayvanların kendi mekanlarında, buldukları bölge ve mahallerde yaşamaları konusunda görevlendirilen kişilerdir (5199, md.18). Yerel hayvan koruma görevlileri bölge ve mahallerindeki öncelikle kediler ve köpekler olmak üzere, sahihsiz hayvanların bakımları, aşılarının yapılması, aşıları hayvanların markalanması ve kayıtlarının tutulmasının sağlanması, kısırlaştırılması, saldırgan olanların eğitilmesi ve sahiplendirilmelerinin yapılması için yerel yönetimler tarafından kurulan hayvan bakımevlerine gönderilmesi gibi yapılan tüm faaliyetleri yerel yönetimler ile eşgüdümlü olarak yapmaktadır (5199, md.18).

Hayvanları Koruma Kanunuyla hayvan sahiplerinin sorumlulukları da düzenlenmiş bulunmaktadır. Bir hayvanı, bakımının gerektirdiği yaygın eğitim programına katılarak sahiplenen ya da ona bakan kişi, hayvanı barındırmak, hayvanın türüne ve üreme yöntemine uygun olan etolojik ihtiyaçlarını temin etmek, sağlığına dikkat etmek, insan, hayvan ve çevre sağlığı açısından gerekli tüm önlemleri almakla yükümlüdürler. Hayvan sahipleri sahip oldukları hayvanlardan kaynaklanan çevre kirliliğini ve insanlara verebilecek zarar ve rahatsızlıkları önleyici tedbirleri almakla yükümlü olup zamanında ve yeterli seviyede tedbir alınmamasından kaynaklanan zararları tazmin etmek zorundadırlar (5199, Md.5). Görüldüğü üzere sahipli hayvanların çevreye ya da insanlara zarar ve rahatsızlık vermesi durumunda hayvan sahipleri kanunla sorumlu tutulmuştur. Ancak sahihsiz hayvanların çevreye ve insanlara vereceği zarar ve rahatsızlıklardan hiçbir görevli kişi ya da kurumun sorumluluğu düzenlenmemiştir.

Hayvanların Korunmasına Dair Uygulama Yönetmeliği 10. maddesinde de hayvan sahiplerine bazı sorumluluklar yüklenmiştir. Buna göre, kedi ve köpek gibi hayvanı kaybaldığında 7 gün içinde belediyeye bildirmek, mesken dışında dolaştırılan hayvanların dışkılarını temizlemek, ev ve süs hayvanı veya kontrollü hayvanı halka açık yerlerde tasma ile kontrol altında dolaştırmak,

³ Hayvanları Koruma Kanunu 15-a) Büyükşehir belediyesi olan illerde büyükşehir belediye başkanları, büyükşehirine bağlı ilçe belediye başkanları, büyükşehir olmayan illerde belediye başkanları.

bu yönetmelik yürürlüğe girmeden önce sahiplendirilmiş tehlikeli hayvanların halka açık yerlerde dolaştırılması sırasında çevreye vereceği zararı önleyecek şekilde mutlaka ağızlığını takmakla ve kontrolünde tasma ile dolaştırmaktır (www.resmigazete.gov.tr, 2006).

Hayvanları Koruma Kanununa göre sahipsiz veya güçten düşmüş hayvanların en hızlı şekilde yerel yönetimler tarafından kurulan ya da izin verilen hayvan bakımevlerine götürülmesi zorunludur. Bu hayvanların öncelikle söz konusu merkezlerde oluşturulacak müşahede yerlerinde tutulması sağlanır. Müşahede yerlerinde kısırlaştırılan, aşılanan ve rehabilite edilen hayvanların kaydedildikten sonra öncelikle alındıkları ortama bırakılmaları sağlanır (5199, Md.6).

Hayvanları Koruma Kanunu ve Uygulama Yönetmeliğinde yerel yönetimlerin görev ve sorumluluklarından bahsedilmesine rağmen kanun ve yönetmelikte sadece belediyelere ilişkin hükümler bulunmakta, il özel idaresi ve köye yönelik herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Kanun ve Yönetmelikte sahipsiz hayvanların korunması, bakılması ve gözetilme görevi konusunda yerel yönetimlerden yalnızca belediyenin görev ve sorumlulukları belirtilmektedir. Dolayısıyla da sahipsiz köpekler hususunda da yerel yönetimlerden yalnızca belediyeler görevli ve sorumlu tutulmuştur.

Belediyeler sahipsiz ya da güçten düşmüş hayvanları ihtiyacı karşılayacak şekilde toplama ekibi kurarak toplamaktadır. Sahipsiz hayvanların toplanması sırasında öncelikle kafes ve ağ ile bu metotlarla yakalamanın mümkün olmaması halinde yakalama sopasıyla yakalama yapılabilmekte ve uyuşturucu tüfekle yakalama ise veteriner hekim kontrolünde yapılmaktadır (www.resmigazete.gov.tr, 2006).

Sahipsiz hayvanların yakalanmasında öncelikle kafes ve ağ kullanımı, bilhassa köpek gibi saldırgan hayvanların yakalanmasında yakalama yapacak görevliler açısından ciddi bir tehlike oluşturacağı ve yakalamayı oldukça zorlaştıracacağı açıktır. Uyuşturucu tüfek kullanımının aşırı derecede zorlaştırılması da belediyenin sorumluluklarını yerine getirmesinde yetersiz kalması sorununu ortaya çıkarmaktadır.

Belediyeler tarafından toplanılan sahipsiz ya da güçten düşmüş hayvanlar geçici bakımevlerine getirilmektedir. Geçici bakımevlerine getirilen hayvanların gerekli tedavileri, aşıları, kısırlaştırılmaları, işaretlemeleri yapılarak kayıt altına alınmaktadır. Geçici bakımevlerinde kaldıkları süre içerisinde kanuni istisnalar ile bulaşıcı, tedavi edilemez ya da tedavi sonrasında iyileşme ihtimali olmayan bir hastalığa sahip olan, alındığı ortama bırakıldığında insan ve çevre sağlığını önlenemez derecede tehdit edeceğine geçici bakımevi veteriner hekimi tarafından karar verilerek rapor tutulan hayvanların en az acı verilen ve en hızlı şekilde uyutulmaktadır (www.resmigazete.gov.tr, 2006).

Geçici bakımevlerinde bulunan tüm hayvanların sahiplendirilmesi için belediyeler, yerel hayvan koruma görevlileri ve gönüllü kuruluşlarla işbirliği yapmaktadır. Belediyeler hayvanların sahiplendirilmesi için belediye ilan panoları, belediyenin internet ortamı ve diğer tüm yayın organlarında duyuru yapar. Belediyeler tarafından yapılan duyurulara rağmen 10 gün içinde sahiplendirilemeyen hayvanlar kontrol, aşı, kısırlaştırılmaları ve gerekli tedavileri yapıldıktan sonra alındıkları ortama geri bırakılır. Hayvanlar hiçbir suretle ilgili belediye sınırları dışındaki bir ortama, ormanlık alana ya da diğer yaban hayatı yaşam alanlarına bırakılmaz. Belediyeler hayvanları bıraktıkları ortamlarda gönüllü kuruluşlarla işbirliği içerisinde besleme odakları kurarak hayvanların beslenmesine yardımcı olmaktadır (www.resmigazete.gov.tr, 2006).

TBMM raporunda hayvanlara yönelik işlenen suçlara müdahale etmek, hayvanların korunmasına ilişkin diğer faaliyetleri yerine getirmek amacıyla yetkileri belirlenmiş, bu konuda eğitim almış İçişleri Bakanlığına bağlı polis ve jandarmalar ile belediyelerin zabıta birimlerinde hayvan kolluğu kurulması önerilmiştir. Bu kolluk hayvanlara karşı işlenen suçları takip edecek ayrı bir birim olabileceği gibi mevcut birimler içinde bu konuda eğitim almış personel de olabilir. Kurulacak bu

kolluk gücünün belediyeler ile eşgüdümlü çalışması sağlandığı takdirde yapılacak işlerin daha hızlı ve resmi bir şekilde yürütülebileceği düşünülmektedir (www.tbmm.gov.tr, 2019).

TBMM Meclis Araştırma raporunda önerilen hayvan kolluğu uygulaması 2020 yılında uygulamaya geçirilerek Çevre, Doğa ve Hayvanları Koruma Şube Müdürlüğü oluşturulmuştur. Müdürlük 81 il emniyet müdürlüğünde büro amirliği, merkezde şube müdürlüğü şeklinde oluşturuldu. Çevre, Doğa ve Hayvanları Koruma Polisi Temel Eğitim Kursu açılmıştır. Toplamda bu kurs üç gün sürmüş 260 kişi eğitim görmüştür. Eğitime daha çok veteriner fakültesinden mezun polis kişiler seçilmiştir. Kursiyerlere Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, büyükşehir belediye başkanlığı, çevre, doğa ve hayvanlarla ilgili öğretim görevlileri tarafından uzmanlık eğitimi verilmiştir (www.icisleri.gov.tr, 2020).

Polis memurlarına hayvan sağlığı, hayvanlara ilk yardım, hayvan psikolojisi, hayvanlara yaklaşım ve iletişim, birimlerin teçhizatının kullanımı, adli ve idari işlemlerle ilgili konularda eğitim verilmiştir (Usta, 2020).

Hayvan polislerinin görevleri ise çevre ve doğa ile hayvanlara karşı işlenen suçlarla mücadele etmek, sahipli hayvanları öldüren ya da yaralayan, hayvanları zehirleyen, hayvanları kumar oynamak amacıyla dövüştüren, hayvanlara eziyet eden, pitbull, terrier gibi tehlikeli cins hayvanları besleyen kişiler hakkında işlem yapmak olarak belirlenmiştir. Ayrıca aşırı sıcak ve aşırı soğuk havalarda sahipsiz hayvanların aç ve susuz kalmamaları amacıyla hayvan polisleri tarafından kentlerin çeşitli noktalarına su ve mama bırakılacaktır (www.sozcu.com.tr, 2020). Ayrıca çevre, doğa ve hayvanlara karşı işlenen suçların önüne geçmek, vatandaşların bu konuda duyarlılığını artırarak bu mücadeleye paydaş etmek için HAYDİ (Hayvan Durum İzleme) adı altında bir mobil ihbar uygulaması oluşturularak 28.07.2020 tarihinde hizmete girmiştir (www.asayis.pol.tr, 2021). Görüldüğü gibi hayvan polislerinin hayvanların korunmasına yönelik görevleri bulunmakta ancak hayvanlardan insanlara gelen zarar ve saldırılara yönelik hiçbir görevi bulunmamaktadır.

4. Türkiye’de Sahipsiz Köpek Saldırıları ve Hukuki Sorumluluk

Türkiye’de sahipsiz köpek saldırıları 2000 yılından günümüzde artarak devam etmektedir. Sahipsiz köpekler özellikle çocuklara, kadınlara ve diğer hayvanlara saldırarak yaralanmalarına ya da ölümlerine neden olmaktadır. Bu yaralanma ve ölümlere değinmek gerekmektedir. Aşağıda bu konu ile ilgili Türkiye’de yaşanan olaylardan küçük bir kesit sunulacaktır.

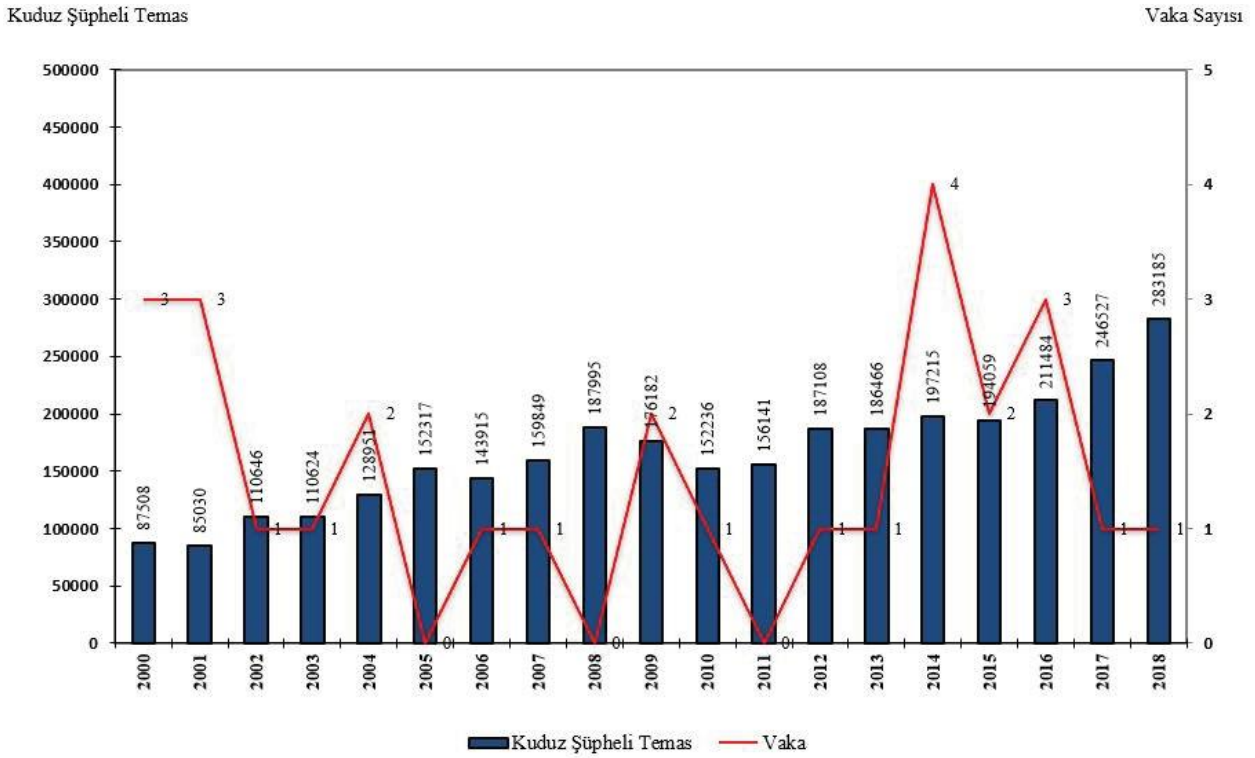
Eskişehir’de hayvansever bir vatandaş olan Erinç Pütün beslediği sahipsiz köpekler tarafından tarlada parçalanarak öldürülmüştür (www.haberler.com, 2015). Erinç Pütün’e yapılan otopsi ile köpek saldırısı nedeniyle öldüğü tespit edilmiştir (www.sozcu.com, 2015).

Kayseri’de lise öğrencileri olan Mehmet Özer ve Hacı Ali Tuğrul okul çıkışı evlerine giderken 25 sahipsiz köpeğin saldırısına uğramış Mehmet Özer parçalanarak yaşamını yitirirken Hacı Ali Tuğrul ağır yaralanmıştır (www.yenisafak.com, 2019).

Şanlıurfa’da evinin önünde oynayan 6 çocuğa köpekler saldırmıştır. Çocuklardan üçü ağır yaralanmıştır. Bu olayın sonucunda 6 yaşında olan Davut Sana tedavi gördüğü hastanede ölmüştür (www.sozcu.com.tr, 2020).

Ankara Eryaman’da yürüyüşe çıkan İran vatandaşı Majid Yahyakhanı 8-9 sahipsiz köpeğin saldırısına uğramış ve Adli Tıp Kurumunda yapılan otopsi incelemesinde köpeklerin saldırısı sonucunda vücudunun parçalanarak öldüğü tespit edilmiştir (www.eryaman.org, 2019; www.ntv.com.tr, 2019).

Şekil 1: Kuduz Riskli Temas ve Kuduz Vakalarının Yıllara Göre Dağılımı, 2000-2018, Türkiye

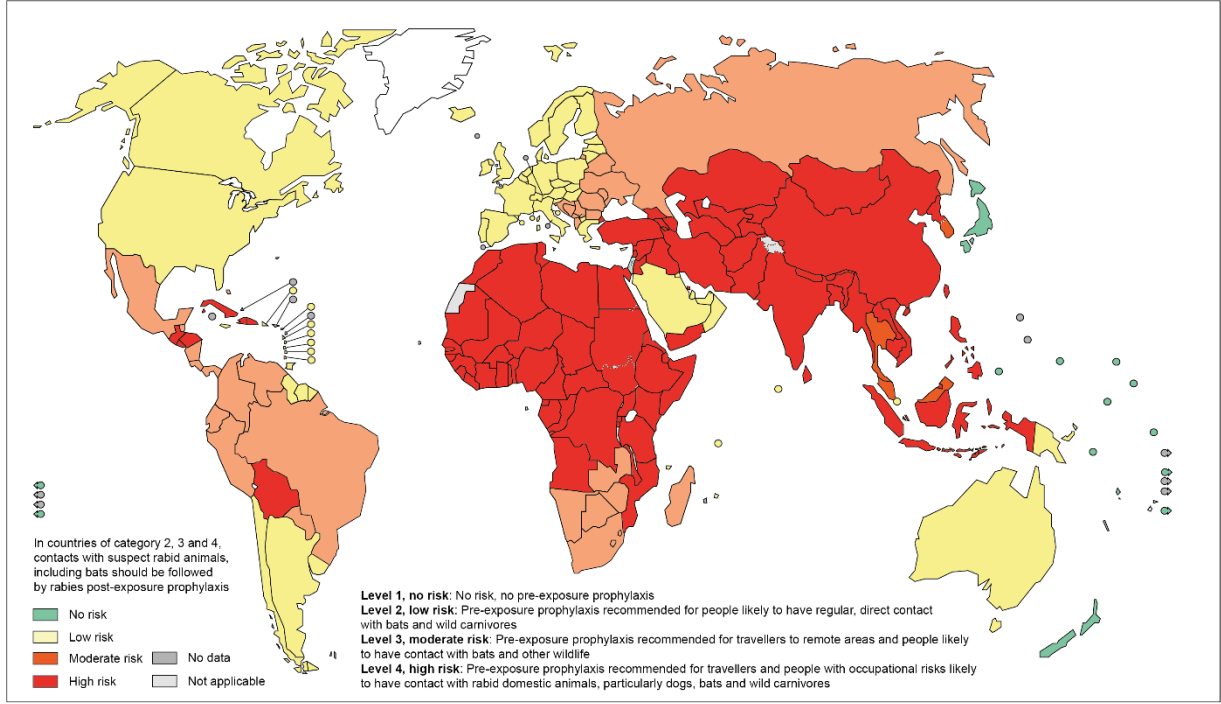
Kaynak: (Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2019: 5).

Türkiye’de yılda yaklaşık 300 bine yakın insan, büyük çoğunlukla köpek ısırması kaynaklı kuduz riskli temasa maruz kalmakta ve kuduz tedavisi almaktadır. Kuduz riskli temas sayısı, 2000 yılında 87 bin civarındayken, 2018 yılına kadar hızlı bir artış göstererek 283 bin rakamını da aşmıştır. Kuduz riskli temas sayısında 3 katı aşan ciddi bir artış olmuştur (Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2019: 5). 2018 yılı resmi rakamları ile günde 775 kişi büyük çoğunlukla köpek ısırması nedeniyle hastaneye başvurmaktadır. Kuduz vakalarının %99’u enfekte köpeğin ısırmasından kaynaklanmaktadır. Tüm kuduz vakalarının yaklaşık yarısı 15 yaşın altındaki çocuklarda meydana gelmektedir (WHO, 2021). Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre, sahipsiz köpek saldırılarının en büyük mağduru çocuklar olmaktadır.

2015 verilerine göre, kuduz nedeniyle Türkiye’de yaklaşık 70 milyon dolar harcama yapılmaktadır (endrabiesnow.org, 2021). Yukarıdaki şekil incelendiğinde büyük çoğunluğu köpek saldırısı kaynaklı kuduz şüpheli temas sayısında 2015-2018 arası 3 yıllık dönemde 100 bine yakın aşırı bir artış yaşanmıştır. Bu artışla birlikte kuduz nedeniyle yapılan harcamanın ciddi ölçüde yükseldiği ifade edilebilir. 2015 verilerine göre, Türkiye’de köpek saldırısı nedeniyle hayatını kaybedenler hariç sadece kuduz nedeniyle yılda 24 insan ölmektedir (endrabiesnow.org, 2021). Kuduz kaynaklı insan ölümlerinin %95’inden fazlası Asya ve Afrika bölgelerinde meydana gelmektedir (WHO, 2021).

Şekil 2: 2018 Dünya Kuduz Riski Haritası

Distribution of risk levels for humans contacting rabies, worldwide, 2018

The boundaries and names shown and the designations used on this map do not imply the expression of any opinion whatsoever on the part of the World Health Organization concerning the legal status of any country, territory, city or area or of its authorities, or concerning the delimitation of its frontiers or boundaries. Dotted lines on maps represent approximate border lines for which there may not yet be full agreement. © WHO 2018. All rights reserved

Data Source: World Health Organization
 Map Production: Control of Neglected
 Tropical Diseases (NTD)
 World Health Organization

Kaynak: (cogophotography.blogspot.com, 2018)

Kuduz riski konusunda Türkiye, Afrika ve Asya ülkeleri ile aynı yüksek risk kategorisinde bulunmaktadır. Avrupa, ABD, Kanada, Avustralya, Malezya, Suudi Arabistan, bazı güney Amerika ülkeleri düşük risk kategorisinde yer almaktadır. Japonya ve Yeni Zelanda kuduz riski olmayan ülkelerdir. Gelişmiş ülkelerde kuduz riskinin oldukça düşük olduğu dikkati çekmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün 2008, 2013, 2016, 2018 ve 2019 yılları köpek kaynaklı kuduz vakaları dünya haritaları karşılaştırıldığında, yüksek risk kategorisinde olan Rusya, güney Amerika ülkelerinin orta risk kategorisine ilerleme gösterdiği, yüksek risk kategorisindeki doğu Avrupa ülkelerinin hızlı bir yükselişe kuduz riski olmayan ülkeler kategorisine yükseldiği, orta ve düşük risk kategorisindeki kuzey Amerika, Avrupa, Avustralya, Güney Kore ülkelerinin bir üst kategoriye yükseldiği, güney Afrika ülkelerinin de yüksek risk kategorisinden çıktıktan sonra tekrar düştüğü görülmektedir. Türkiye ise, 2008 yılından beri kırmızı renkle ifade edilen yüksek risk kategorisinde yer almaktadır (BMG, 2014; WHO, 2018: 71; www.who.int, 2018; apps.who.int, 2019).

Sahipsiz köpeklerin saldırıları insanların ve hayvanların ölümlerine, yaralanmalarına, kol, bacak, burun, kulak gibi organ kayıplarına, kol, bacak gibi organlarda kalıcı sakatlıklara, yüzde-vücutta sabit iz kalmasına veya kuduz hastalığı kapmalarına yol açmaktadır. Hayvanları Koruma Kanunu'na göre sahipsiz köpeklerin sorumluluğu belediyelerde olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla da sahipsiz köpeklerin saldırısından zarar gören kişiler köpeklerden sorumlu olan belediyeye karşı dava açma, maddi ya da manevi tazminat isteme hakkına sahip bulunmaktadır. Nitekim Danıştay'ın istikrarlı bir şekilde vermiş olduğu kararlarda da sahipsiz köpeklerin gerçekleştirdiği saldırılarda sorumluluğun belediyeye ait olduğu ve belediyenin tazmin yükümlülüğünün bulunduğu karar verilmiştir (Şen, 2019).

Danıştay'da sahipsiz bir köpeğin vatandaşa vermiş olduğu zararı belediyenin köpek üzerindeki denetim yükümlülüğünü gereği gibi yerine getirmemiş olduğu gerekçesiyle idarenin hizmet kusuru saymış ve ilgili belediyenin kamu hizmetinin işleyişindeki yetersizlik, aksaklık ve düzensizliğinin hizmet kusuru oluşturduğu gerekçesiyle tazminat sorumluluğu bulunduğuna karar vermiştir. Bu nedenle sahipsiz köpeğin saldırısına uğrayan mağdur bir kişi, idari hizmetin hiç işlememesi, geç işlemesi ya da kötü işlemesi şeklindeki hizmet kusuru hallerine dayanarak idari hizmette yetersizlik, eksiklik ve düzensizlik bulunduğu gerekçesiyle idarenin hizmet kusurunun bulunduğunu iddia ve ispat ederek idareye karşı maddi ve manevi tazminat davası açabilecektir (Şen, 2019).

Nitekim seyir halinde iken sürücünün yola çıkan köpeğe çarpmamak için manevra yapması sonucunda direksiyon hakimiyetini kaybetmesi üzerine bariyerlere çarparak yaşamını yitirmesi üzerine ölen kişinin mirasçıları tarafından kazanın meydana gelmesinde idarenin hizmet kusuru bulunduğu ve zararın tazmin edilmesi için Danıştay'a götürülen dava sonucunda Danıştay 15.dairesi tarafından verilen 2014/426 esas, 2017/520 karar numaralı kararda belediyenin hizmet kusuru bulunduğuna ve 47.767,90 TL maddi tazminat, 15.000 TL manevi tazminatın idareye başvuru tarihinden itibaren işleyecek yasal faizi ile birlikte davacıya ödemesine karar verilmiştir (Danıştay 15. Daire, emsal.danistay.uyap.gov.tr).

Ankara Eryaman'da sahipsiz köpekler tarafından parçalanarak öldürülen İran vatandaşı Majid Yahyakhani'nin yakınlarının açtığı davada, Ankara Büyükşehir Belediyesi ve Etimesgut Belediyesi'nin hizmet kusuru gerekçesiyle toplam 234.000 TL tazminat ödemesi kararı verilmiştir (www.eryaman.org, 2019; www.ntv.com.tr, 2019).

Konya'nın Karatay ilçesinde 16.11.2019 tarihinde sahipsiz köpeklerin saldırısına uğrayan Fatih Boğaz isimli vatandaş, ısırıldığı ve kuduz tedavisi gördüğü için Karatay Belediyesi hakkında Konya 1. İdare Mahkemesi'ne açtığı manevi tazminat davasını kazanmıştır. Mahkeme kararında hizmet kusuru nedeniyle, belediye tarafından davacıya 3 bin lira manevi tazminat ödenmesine karar verilmiştir (www.konhaber.com, 2020).

Kentlerde yalnızca sahipsiz köpekler değil sahipleri tarafından kontrolsüz bir şekilde sokaklara bırakılan köpeklerde insan ve hayvanların yaralanmalarına ya da ölümlerine neden olmaktadır. Aşağıda bu konu ile ilgili Türkiye'de yaşanan olaylardan küçük bir kesit sunulacaktır.

Trabzon'un Of ilçesinde biri pitbull, ikisi alman kurdu olan 3 köpeğin saldırısına uğrayan Huriye Kaya'nın kolu köpekler tarafından koparılmıştır (www.cnnturk.com, 2020).

Karabük Safranbolu ilçesinde köpeği ve tavukları başka köpeklerin saldırısı sonucu ölen işyeri sahibi Berkan Aydın şikayetçi olmuştur (tr.sputniknews.com, 2020).

Kocaeli'nin Başiskele ilçesinde 8 yaşındaki Batuhan Kurt isimli çocuk, sahibi tarafından sokak ortasına bırakılan kangal köpeğinin saldırması nedeniyle yaralanmıştır. Vatandaşlar tarafından kurtarılan Batuhan'ın kafasına 52 dikiş atılmıştır (www.ozgurkocaeli.com, 2020).

Bu ölüm ya da yaralanmalara sahiplenilmesi yasak olan köpeklerde neden olmaktadır. Nitekim Hayvanları Koruma Kanununda pitbull, terrier ve japonese tosa gibi çevresine tehlike arz eden hayvanları üretmek, sahiplendirilmesini, ülkemize girişini, satışını ve reklamını yapmak, takas etmek, sergilemek ve hediye etmenin yasak olduğu belirtilmektedir (5199, Md.14). Ancak bu cins köpeklerin sahiplenilmesi yasak olmasına rağmen kentlerde beslenmekte ve sahipleri tarafından kontrolsüz bir şekilde sokaklara bırakılmaktadır. Bunun sonucunda özellikle çocuklar olmak üzere insanlar, sahipli veya sahipsiz kedi ve köpekler ve diğer hayvanlar zarar görmektedir. Aşağıda bu konu ile ilgili Türkiye'de yaşanan olaylardan küçük bir kesit sunulacaktır.

Kırşehir’de apartman bahçesi içinde okul servisini bekleyen ilkokul ikinci sınıf öğrencisi Hatice Aydoğan ve annesi Sinem Aydoğan biri pitbull cinsi olan iki köpeğin saldırısına uğrayarak ciddi şekilde yaralanmıştır (www.sabah.com.tr, 2018).

Samsun’un Havza ilçesinde 12 yaşındaki Tuğba Kaplan oynamaya gittiği parkın yanındaki bahçede bulunan pitbull cinsi 3 köpeğin saldırısına uğramış ve boynuna, koluna ve yüzüne 60 dikiş atılmıştır (www.milliyet.com.tr, 2020).

İstanbul Kağıthane’de beslenmesi yasak olan dogo argentino cinsi köpekleri sokağa çıkma yasağında gezdiren 4 kişi köpeklerden birinin saldırganlaşarak güçlü çenesi ile köpek gezdirenlerden birinin ayağını ısırarak uzun süre bırakmamış ve mahalleli tarafından kurtarılmıştır (www.tv100.com, 2020).

Görüldüğü gibi sahipleri tarafından sokaklara bırakılan köpeklerde insanların yaralanmasına ya da ölümüne neden olmaktadır. Oysaki Hayvanları Koruma Kanunu’na göre hayvan sahipleri insan sağlığı açısından gerekli tüm önlemleri almakla yükümlü olup, sahip oldukları hayvanlardan kaynaklanan çevre kirliliğini ve insanlara verilebilecek zarar ve rahatsızlıkları önleyici tedbirleri almakla yükümlü olup zamanında ve yeterli seviyede tedbir alınmamasından kaynaklanan zararları tazmin etmek zorundadır (5199, md.5).

Türk Ceza Kanunu’nun 177. maddesinde gözetimi altında bulunan hayvanı başkalarının hayatı veya sağlığı bakımından tehlikeli olabilecek şekilde serbest bırakan veya bunların kontrol altına alınmasında ihmal gösteren kişi, 6 aya kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılacağı belirtilmektedir (5237, md.177). Buna göre, sahipli köpeklerin tehlikeli olabilecek şekilde serbest bırakılması nedeniyle sahibine hapis ya da para cezası verilmektedir.

Türk Ceza Kanunu’nun 151. maddesine göre haklı bir neden olmaksızın sahipli bir hayvanı öldüren, işe yaramayacak hale getiren veya değerinin azalmasına neden olan kişiye 4 aydan 3 yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır (5237, md.151). Dolayısıyla da haklı bir neden olmadan hayvana zarar verenlerde para ya da hapis cezasıyla cezalandırılmaktadır.

Sahipsiz halde bulunan köpekler nedeniyle yalnız insan ve hayvanlar değil, köpeklerin de sağlık ve canları tehlike altında bulunmaktadır. Aşağıda bu konu ile ilgili Türkiye’de yaşanan olaylardan küçük bir kesit sunulacaktır.

İzmir Tire’de sahipsiz köpekler 2 aylık hamile olan evcil köpeği parçalayarak öldürmüştür (Çelik, 2021).

Bursa’da bakımı yasak olmasına rağmen sahibinin tasmaşız ve ağızlıksız gezdirdiği pitbull cinsi köpek, sahipsiz köpeğe saldırarak yaralanmıştır (www.sondakika.com, 2021).

Elazığ Palu ilçesinde sürü halinde dolaşan sahipsiz köpekler okula giden ilkokul öğrencilerine saldırdıktan sonra köpekler birbirlerine de saldırmışlardır (Polat, 2021).

İstanbul Çatalca ve Silivri’de artan köpek nüfusu nedeniyle köpeklerin birbirine saldırdığı ve parçaladığı, trafik kazalarına neden olduğu ve trafik kazalarında köpeklerin de öldüğü veya yaralandığı ifade edilmektedir (Arslan, 2020).

Urfa Ceylanpınar’da da sayıları artan ve sürüler halinde sokaklarda gezen sahipsiz köpeklerin, güçsüz köpekleri ve yavru köpekleri parçalayarak yediği ifade edilmiştir (www.urfahaber.com, 2020). Bunun sonucu olarak, sokaklarda bulunan küçük köpeklerin sayısının giderek azaldığı, daha büyük ve iri köpeklerin sayısının giderek arttığı görülmektedir. Ömrü ortalama 15 yıl olan köpekler, ortalama 1 yılı tamamlamadan sokaklarda hastalık, trafik kazaları, açlık, susuzluk, köpekler arası mücadeleler, diğer hayvanlar tarafından saldırıya uğrama, insanlar tarafından kötü muamele gibi çeşitli sebeplerden yaralanmakta veya ölmektedirler (Onay, 2019, www.tbmm.gov.tr, 2019).

Sahipsiz köpekler sadece insanlara ve kendilerine değil, köpekler dışındaki diğer hayvanların da zarar görmesine neden olmaktadır. Diğer hayvanların zarar görmesi ile ilgili Türkiye’de yaşanan olaylardan küçük bir kesit verilecektir.

Balıkesir’in Bandırma ilçesindeki 3 sahipsiz köpek, çevredeki vatandaşların baktığı anne ve yavru kedilere saldırmıştır. 3 kedi saldırıda ölümler, o anlar bir iş yerinin güvenlik kamerası tarafından kaydedilmiştir (www.yenisafak.com, 2020).

Bolu’da infiale neden olan 5 kedinin ayaklarının kopmuş halde ölü bulunmasıyla ilgili yapılan incelemede kamera kayıtlarından 4 sahipsiz köpeğin kedilere saldırdığı ve öldürdüğü valilik açıklaması ve veterinerlik işleri müdürlüğü raporlarıyla tespit edilmiştir (www.haberler.com, 2019).

Diyarbakır’ın Kulp ilçesinde keçi yavrusu olan oğlak sürüsüne sahipsiz köpekler saldırmıştır. Köpekler 20 oğlağı öldürürken 21 oğlağı da yaralamıştır. Köpekler öldürdükleri oğlakları yememiş, öldürüp bırakmışlardır (www.sozcu.com.tr, 2021).

Afyonkarahisar’ın Sultandağı ilçesinde doğum yapmakta olan domuza sahipsiz köpekler saldırıp öldürmüşlerdir. Yavrulardan biri ölümler diğeri koruma altına alınmıştır (Güçlüer, 2021).

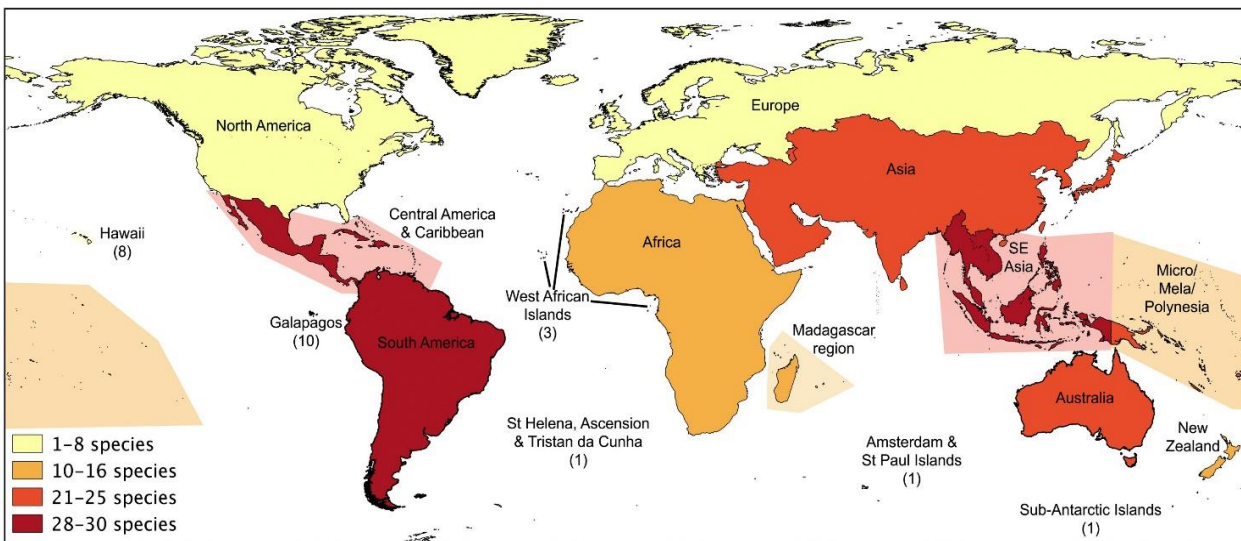
Sakarya’nın Karasu ilçesinde sahipsiz köpeklerin saldırısına uğrayan yavru ayı koruma altına alınmıştır (www.veryansintv.com, 2021).

Karaman ilinde bir evin bahçesindeki kümesi parçalayarak içeri giren sahipsiz köpekler, 20 tavşanı öldürmüşlerdir. Köpekler öldürdükleri tavşanları yememiş, öldürüp bırakmışlardır (larende.com, 2021).

Mersin’in Tarsus ilçesinde ahıra giren sahipsiz köpekler 3 koyunu öldürmüşlerdir (www.sondakika.com, 2021).

Sahipsiz köpeklerin orman ve kırsal alanlardaki yaban hayatı da tehdit ettiği ifade edilmektedir. Bilim insanları, yaklaşık bir düzine kuş ve hayvan türünün neslinin yok olmasına katkıda bulduklarını ifade etmektedir. Araştırmalar sahipsiz köpeklerin, nesli tükenmekte olan 200 hayvan türünü tehdit ettiğini göstermektedir (Khadka, 2019).

Şekil 3: Evcil Köpeklerden Olumsuz Etkilenen Tehdit Altındaki Türlerin Bölgesel Konsantrasyonları

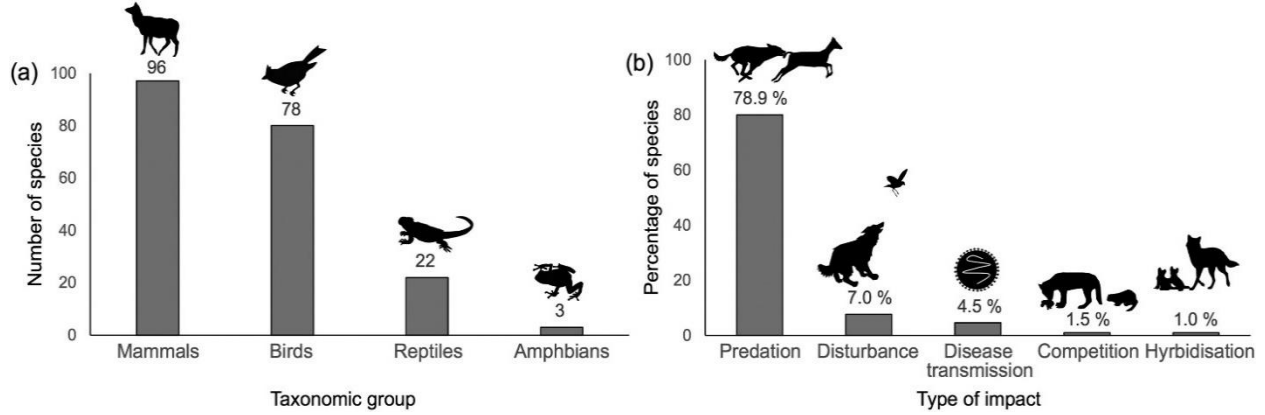
Kaynak: (Doherty ve diğerleri, 2017:58).

Tehdit altındaki türlerin Dünya haritasındaki dağılımına bakıldığında kuzey Amerika, Avrupa, Rusya ülkelerindeki yoğunluğun düşük olduğu görülmektedir. Afrika’da yoğunluğun orta

seviyede olduğu dikkati çekmektedir. Ancak Türkiye, tehdit altındaki türlerin yoğunluğunun yüksek olduğu Asya ülkeleri ve Suudi Arabistan ve İran ile aynı kategoride yer almaktadır. Güney Amerika ve bir kısım Uzakdoğu ülkelerinde ise yoğunluk çok yüksek olarak görülmektedir.

Köpeklerin etçil ve otçul olarak herşeyi yeme özellikleri tür çeşitliliğini etkileyen güçlü bir potansiyele sahip olduklarını göstermektedir (Glen ve Vanak, 2017).

Şekil 4: Evcil Köpeklerden Olumsuz Etkilenen veya Etkilenmiş Olan nesli Tükenmiş veya Tehdit Altındaki Omurgalı Türlerinin Sayısı Grafiği ve Farklı Köpek Türlerinin Tehdit Altındaki Türler Üzerindeki Etkisinin Sıklığı Grafiği

Kaynak: (Doherty ve diğerleri, 2017: 58).

Yukarıda yer alan (a) grafiğinde, evcil köpeklerden olumsuz etkilenen veya etkilenmiş olan nesli tükenmiş veya tehdit altındaki omurgalı türlerinin sayısı gösterilmektedir. Bu grafikte hangi tür hayvan cinslerinden kaç türün etkilendiği belirlenmektedir. Grafiğe göre 96 memeli hayvan türü, 78 kuş türü, 22 sürüngen türü ve 3 amfibi (iki yaşamlılar) türü evcil köpeklerden olumsuz şekilde etkilenerek nesli tükenmiş veya neslinin tükenme tehdidi bulunmaktadır.

Yukarıda yer alan (b) grafiğinde ise, Avlanma (predation) %78,9 oranıyla köpeklerin yaban hayatı üzerindeki en yaygın etkisi olarak bildirilmektedir. Köpeklerin %7 oranında diğer hayvanları taciz/rahatsız etme, %4,5 oranında hastalık bulaştırma, %1,5 diğer hayvanlarla yiyecek ve barınak gibi kaynaklar için rekabet etmek ve %1 oranında yakın türlerle çiftleşerek türlerin sağlığını bozma gibi yaban hayatına olumsuz etkilerde bulunmaktadır (Glen ve Vanak, 2017).

5. Türkiye’de Hayvan Bakımevleri ve Hayvan Sahiplendirme

İzmir Veteriner Hekimleri Odası yaptığı ve 2017 yılında açıkladığı bilimsel çalışmalar sonucunda, sadece İzmir’deki sahihsiz köpek sayısının 500 bine dayandığını açıklamıştır (www.izmir-vho.org, 2017). Türkiye’de toplamda ise, 10 milyon sahihsiz köpek olduğu tahmin edilmektedir (Erdem, 2021; Tezel, 2021). Öte yandan Ak Parti eski grup başkan vekili Özlem Zengin hayvan hakları kanun teklifi ile ilgili yaptığı açıklamada kısırlaştırma yapılmazsa on yıl içerisinde sahihsiz köpek nüfusunun 60 milyona ulaşmasının tahmin edildiğini belirtmiştir (Erdem, 2021).

Türkiye’de hayvan bakımevleri sayısı ve kapasitesi yukarıda açıklanan 10 milyon sahihsiz köpek nüfusunun sağlık, bakım, aşılama, kısırlaştırma, rehabilite etme konularında oldukça yetersiz durumdadır. Türkiye’de tüm yerel yönetimler tarafından kurulmuş olan toplam 91.955 hayvan kapasiteli 254 adet hayvan bakımevi bulunmaktadır (www.tbmm.gov.tr, 2019). Türkiye’de yerel yönetimlerde geçici hayvan bakım evleri az sayıda bulunmakta ve birçok belediyede Veteriner İşleri Müdürlükleri bulunmamaktadır (Arslan, 2016).

Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yerel yönetimlere daha fazla bakımevi kurulması yönünde destekler verilmektedir. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından 2009-2020 yılları arasında 65 yerel yönetime toplam 34,2 milyon liralık destek sağlanmıştır (www.tarimorman.gov.tr, 2020).

Türkiye’de hayvan bakımevi sayısı az bulunmakla birlikte kapasitesi yüksek ve örnek olabilecek düzeyde bulunan hayvan bakım evleri de bulunmaktadır.

İstanbul Tuzla ilçe belediyesi tarafından dünyanın ikinci büyük hayvan bakım evi olan Tepeören Sahipsiz Hayvan Geçici Bakımevi ve Bahçeli Yaşam Alanı açılmıştır. 202.000 metrekarelik alan üzerine kurulmuştur. Tesis toplamda 1.240 hayvan kapasitesine sahiptir. 22’si veteriner hekim olmak üzere 108 personeli olan hayvan bakımevi sürekli olarak hizmet vermektedir. Bu hayvan bakımevinde yayınlanan rakamlara göre 350 tane kedi evi, 8 adet 20’li kompozit köpek barınağı, 2 tane tedavi binası, köpek gezdirme alanları ve 1 adet mama deposu bulunmaktadır. Bunların haricinde kısırlaştırma operasyon üniteleri, dış sağlığı ünitesi, köpek yıkama ünitesi, laboratuvar, sterilizasyon ünitesi, osteosentez ünitesi, röntgen ve ultrason cihazları bulunmaktadır. Bakımevinde günde 450 hayvan açık mekanlarda beslenmektedir (www.tuzla.bel.tr, 2018).

Antalya Alanya’da Demirtaş Sahipsiz Hayvan Geçici Bakımevi ve Rehabilitasyon Merkezi kurulmuştur. Bu bakım evi toplamda 24 dönümlük arazi alanında kurulmuştur. Bu hayvan bakım merkezinin 5 ana binadan oluşmakta ve 500 hayvan kapasitelidir. Bu hayvan bakım merkezinde ameliyat odası, karantina bölümü, hasta bakım bölümü, yavrulu anne bölümü, gıda ve soğuk hava deposu, hayvan müşahede bölümü, yabancı hayvan bakım bölümü, muayene odası bulunmaktadır. Türkiye’de tek evcil hayvan mezarlığı bulunan bakımevidir. Köpeklere serbest dolaşım alanları da yapılmıştır (www.alanya.bel.tr, 2018).

Bursa Osmangazi belediyesi tarafından Osmangazi Sahipsiz Hayvanlar Doğal Yaşam ve Tedavi Merkezi açılmıştır. Barınakta 1 ilk kabul ünitesi, 5 karantina bölümü, 9 poliklinik, 2 operasyon sonrası müşahede, 6 pansiyon, 10 at tavlasi, 3 yavrulu anne bakım bölümü, 7 kedi evi, 11 at binış alanları, 4 doğal yaşam alanı, 8 operasyon salonu ve 15 konferans salonu bulunmaktadır (www.osmangazihayvanevi.bel.tr, 2020).

Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından Türkiye’nin en büyük ve en modern hayvan bakımevi olan Sahipsiz Hayvan Bakımevi ve Rehabilitasyon Merkezi kurulmuştur. Bu hayvan bakım merkezi ise 1 milyon metrekarelik alana kurulmuştur. Bu bakım merkezi 2500 hayvan kapasitesine sahip ve bakımevinin içerisinde hasta ve yaralı hayvanlar için alttan ısıtmalı bakım odaları, yarı açık gezintili çoklu köpek bakım bölümleri, köpek kulübeleri, kedi evi, yem depoları, idari bina, sosyal tesisler, pet gösteri ve gezinti alanı, yaralı veya güçten düşmüş sahipsiz hayvanlara acil müdahale ekibi, tam donanımlı hayvan hastanesi bulunmakta 7 gün 24 saat hizmet vermektedir (www.konya.bel.tr, 2019).

Türkiye’de görüldüğü gibi oldukça iyi düzeyde kurulmuş bulunan hayvan bakımevleri bulunmaktadır. Türkiye’de ayrıca yerel yönetimler tarafından kurulan hayvan bakımevlerinde sokaklarda sahipsiz köpek sorununu önlemek için köpeklerin sahiplendirilmesi için çalışılmaktadır.

Twentify ve Moofio tarafından yapılan araştırmada Türkiye’de sokak ve bakımevlerinden hayvan sahiplenme oranlarının düşük olduğu görülmüştür. Yapılan araştırmada hayvan sahiplerinin %50 si hayvanlarını petshoplardan aldıkları, %29’u sokaktan, %10’u hayvan bakımevlerinden, %5’i veterinerden, geri kalanların ise online sitelerden sahiplendikleri ortaya çıkmıştır (t24.com.tr, 2016). Hayvan sahipleri daha çok petshopları tercih etmekte buralardan geçici hevesle aldıkları hayvanları sokağa terk etmektedir. Sokağa terk ettikleri hayvanlar belediyelerin bakımevlerini tıka basa doldurmaktadır (Tekvar, 2017: 188).

Bu nedenle yerel yönetimler tarafından bakımevlerinden daha fazla sayıda hayvan sahiplendirilmeye çalışılmaktadır. TBMM Meclis Araştırma Komisyonu tarafından yayınlanan raporda 2004-2019 yılları arasında yerel yönetimler tarafından sahiplendirilen hayvan sayıları açıklanmış bulunmaktadır. Bu sayılar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 1: 2004-2019 Yılları Arasında Yerel Yönetimlerce Yapılan Rehabilitasyon Yapılan ve Sahiplendirilen Hayvan Sayıları

Yıl	Kısırlaştırılan Hayvan Sayısı	Aşıl原因 Hayvan Sayısı	Sahiplendirilen Hayvan Sayısı
2004	4.682	13.596	4.849
2005	12.204	23.127	5.288
2006	21.363	39.651	6.664
2007	39.071	59.868	8.068
2008	42.560	63.639	9.726
2009	29.641	40.936	12.481
2010	55.624	80.213	17.926
2011	26.713	29.229	20.426
2012	85.408	110.636	20.761
2013	129.708	150.420	22.976
2014	132.433	165.240	25.040
2015	102.744	116.130	63.855
2016	149.720	172.525	38.218
2017	203.905	233.098	48.734
2018	162.612	197.783	37.983
2019	89.872	101.609	20.363
TOPLAM	1.288.260	1.597.700	363.358

Kaynak: (www.tbmm.gov.tr, 2019).

2019 yılının verileri bütün yıl verileri olmayıp yılın bir kısmına ait verilerdir. 2019 verileri yorumlanırken bu hususa dikkat edilmelidir.

Tabloda görüldüğü gibi bakımevlerinden sahiplendirilen sahipsiz hayvanların sayısı giderek yükselmekte ve bunun yükseltilmesi için bazı belediyeler tarafından projeler yapılmaktadır. Konya büyükşehir belediyesi bu konuda örnek bir uygulamayı gerçekleştirmiştir. Türkiye’de ilk kez gönüllü hayvan dostları projesini faaliyete geçirerek bu proje sayesinde 2018 yılı itibariyle iki binin üzerinde köpek sahiplendirilmiştir. Projede her gönüllü kişi en fazla 3 köpek sahiplenebilmekte, sahiplendirme sonrasındaki zamanlarda ise bakım uygunluk kontrolü, sağlık ve aşı hizmetleri de verilmektedir. E-pati programı ile sahiplendirilen hayvanların periyodik kontrolleri, gelişim durumları, aşıları, gıda desteklemelerini web sayfaları ve uygulamalar yardımıyla sürekli takip etmektedir. Ayrıca gönüllülere sahiplendikleri hayvanların giderlerinde kullanılmak üzere 2018 yılı itibariyle aylık 100 lira destek verilmektedir (www.memleket.com.tr, 2018).

İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Koç Holding Yönetim Kurulu üyesi İpek Kırış ile imzalanan protokolle Semtpati projesi hayata geçirilmiştir. Bu projeye semtpati uygulaması telefonlara indirilebilecek ve bu mobil uygulama sayesinde sahipsiz hayvanların yeri, sayısı ve durumları saptanacaktır. Uygulamaya sahipsiz hayvanların fotoğrafları da yüklenebilecektir. Başta köpekler olmak üzere sahipsiz hayvanların sağlık, aşı, gıda ihtiyaçları karşılanarak yaygın ve etkili bir sahiplendirme yapılacaktır (t24.com.tr, 2020).

Görüldüğü gibi belediyeler tarafından sahipsiz köpekler sahiplendirilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca belediyeler tarafından oluşturulan bakımevlerinde bulunan köpeklere belirli günlerde öğrenciler ve toplumun diğer kesimlerinden ziyaretler yapılarak köpeklerin sevgi ve şefkatten mahrum bırakılmaması gerekmektedir.

6. Hayvan Hakları Tartışmaları

2019 yılında ise TBMM’de 5 siyasi partinin ortak önermeleri ile Hayvan Haklarının Korunması ile Hayvanlara Eziyet ve Kötü Muamelelerin Önlenmesi İçin Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu hazırlanmıştır. Hazırlanan

bu rapor doğrultusunda rapordaki önerilerin temel alınacağı bir hayvan hakları yasa teklifi çalışmaları yapılmaktadır. Bu yasa teklifinin hazırlanarak Meclis gündemine getirilmesi planlanmaktadır (Sayın, 2020).

Hayvanları Koruma Kanunu, Hayvan Hakları Kanunu olarak değiştirilmek istenmektedir. Hayvanlar bir eşya ya da mal olarak değil canlı olarak tanımlanıp hayvanlara karşı işlenen suçlarda Türk Ceza Kanunu'na göre cezalandırılmasının yolu açılacağı iddia edilmektedir (Sayın, 2020). Ancak Türk Ceza Kanunu'nda hayvanlara karşı işlenen suçlarla ilgili bazı cezai hükümler bulunmaktadır.

Hayvanları Koruma Kanunu'nun, hayvan hakları kanunu olarak değiştirilmek istenmesi ve kanunda hak kavramının kullanılması konusunda, siyaset bilimci Prof. Dr. Atilla Yayla'nın eleştirileri bulunmaktadır. Yayla, kanunda ısrarla ve inatla hak kavramının kullanılmasının birçok hatayı içerdiğini ifade etmektedir. Hak sahibi olan insanlardır. Buradaki hak kelimesi itibarından yararlanılmak için gelişigüzel ve keyfi olarak kullanılmaktadır. Bu durum insan haklarının altını oymaktadır. Burada asıl talep edilen hayvanların kötü muameleye maruz bırakılmamasıdır. Hayvanların kötü muameleye maruz kalmaması, yalnızca mevzuat meselesi olmaktan ziyade bir zihniyet ve imkan meselesidir. İnsan haklarının her zaman ve her ortamı kapsayacak olması, yani her insanın hiçbir temelde ayırım yapılmaksızın sırf insan olduğu için haklara sahip olduğunun varsayılmasına karşılık hayvan haklarının aynı şekilde karşılık bulması ihtimali zayıf kalmaktadır (Yayla, 2021).

Yayla, her canlının olduğu gibi hayvanlarında yaşama ortamının kendisine mahsus bir işleyişi olduğunu ifade etmektedir. Hayvan hakları kanunu, insan-hayvan ilişkilerini düzenlemeye yöneliktir. Ancak hayvanlar aleminde yırtıcı bir varlık mücadelesi vardır. Hayvanlar hayvanları öldürmekte ve birbirlerine devamlı zarar vermektedir. Bunu yanlış bulmak ve müdahale etmek saçma ve yapılamayacak bir iştir. Hayvan hakları kanunu hayvanlar alemine değil, insanın hayvanla ilişkisine bir müdahaledir. Diğer taraftan hayvan haklarının hangi hayvanları kapsayacağı sorusu da çok önemli bir problemidir (Rothbard, 2007; Yayla, 2021). Rothbard (2007) bir yazısında sorduğu gibi, meselâ hamam böcekleri veya sivrisinekler de bu kanun kapsamında olacak mıdır? Olmayacaklarsa niçin? Bu çizgide bakmaya devam edince asıl meselenin genel olarak hayvanlar olmaktan ziyade insanla yakın ilişki içinde olan kedi, köpek, evcil kuş ve bazı bölgelerde kullanılan at, katır ve eşek gibi gücünden yararlanan hayvanlar olduğu anlaşılacaktır. Ancak burada da problemler bulunmaktadır. Mesela kedi ve köpek eti yenilen bir toplumda bu tür bir kanun saçma görülecektir. İneklere kutsallık atfedilen bir toplumda ise inekleri koruyacak özel düzenlemelere ihtiyaç hissedilmeyecektir. Bu kanunu savunanların diğer hatası hayvanları adeta kusursuz bir varlık olarak görmeleri ve hayvanlardan insanlara gelen zararları görmek istememeleridir. Sahipsiz köpeklerin saldırısı yüzünden ölen veya kalıcı şekilde zarar gören çok sayıda insan vardır. Ayrıca hayvanlar; kuş gribi, domuz gribi, covid 19 gibi virüs ya da hastalık üretmeleri durumunda da insanlara ağır zararlar vermektedir (Yayla, 2021).

Hayvanlara yönelik ortaya atılan bazı etik görüşlere baktığımızda insanlar gibi acı çekebilen veya haz duyan ya da insanlari gibi bir yaşamın öznesi olabilen canlılar değerli görülmüştür. Hayvan haklarına yönelik bu düşünceler, akıl veya ahlaki davranabilme özelliklerinin yerine, duyarlılık veya bir yaşamın öznesi olma özelliklerini getirerek insan merkezci düşünceyi takip etmiştir. Bu bakımdan insanlarla ortak özelliklere sahip olma kriteri bu düşüncelerin temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Hayvanlara yönelik ortaya atılan bu fikirler aynı zamanda tüm hayvanları kapsamamakta ve hayvanlar arasında da bir değer hiyerarşisi kurmaktadır. Nitekim insan merkezci düşüncenin en temel özelliği, değer açısından insanın diğer canlılardan üstün olduğudur. Bu bakımdan hayvan haklarına yönelik ortaya atılan bu fikirler, insan merkezci hiyerarşik yapıda değerli olan insanın yanına bazı hayvanları da eklemiş diğer canlıları ise alt tabakada düşünmüştür

(Aşar, 2018: 249). Bu bağlamda hayvan hakları denilirken, sadece sübjektif değer yüklenen bazı hayvanlar esas alınmış, diğer hayvanlar hak kapsamı dışında tutulmuştur.

Rothbard, bilinçli hareket etme konusundaki benzersiz yetenekleri nedeniyle yalnızca insanların haklara sahip olduğunu savunmuştur. Çünkü insan hakları iddiası tam anlamıyla basit bir duygusal neden değildir. İnsanlar, insanın ve evrenin doğasına ilişkin rasyonel düşünme yetenekleri bulunduğu için haklara sahiptir. Kısacası, insan haklara sahiptir. Çünkü bunlar doğal haklardır. İnsanın doğasına dayanırlar. Kısacası, insan rasyonel ve sosyal bir varlıktır. Başka hiçbir hayvan ya da varlık, akıl yürütme, bilinçli seçimler yapma, gelişmek için çevrelerini dönüştürme ya da toplumda ve işbölümünde bilinçli olarak işbirliği yapma yeteneğine sahip değildir (www.reddit.com, 2017).

Hayvan haklarına yönelik tartışmalar, insan hayvan ilişkisini yeniden düzenleme ve insan üstünlüğüne son verme iddialarını taşımaktadır. Ayrıca insanın dünyaya, canlılara, cansızlara, doğaya sürekli zarar veren, acımasız ve kötü bir varlık olduğu fikri sıkça vurgulanmaktadır. Bu yaklaşım insanlar arasında ayırım yapmamakta, masum ve suçsuz bütün insanları da bir kötülük objesi olarak yaftalamaktadır. Bu genelleme hatası içerisinde, dünya insan nüfusunun neredeyse milyarda birini oluşturan insanların sahipliğindeki küresel şirketlerin daha çok kazanma hırsı ile bütün dünyaya verdikleri zararların görülmesi engellenmektedir. Diğer taraftan bütün insanlığı bir kötülük objesi olarak gösteren yaklaşımların, küresel şirketlerin insanlara, doğaya ve canlılara verdikleri devasa boyutlardaki zararları görmezden gelmeleri dikkat çekmektedir. Dünyayı bu şekilde okuma ve açıklama yaklaşımları insanlığa, canlılara ve doğaya verilen zararların kaynağını, nedenlerini görme imkanını yok etmekte ve bu zararların insan hakları yok edilerek yaygınlaşmasına hizmet etmektedir. Bütün insanlığı, bütün hayvanları, bütün canlıları ve doğayı koruyacak merhamet merkezli düşünce ve yaklaşımların geliştirilmesi gerekmektedir. Bu yaklaşımlar özel olarak seçilmiş, ayrıştırılmış ve diğerlerini görmezden gelen şiddet haberleri ve duyarlılık çabaları olmaktan uzak durmalıdır. Dünya herşeyiyle bir bütündür. Sorunların çözümü de bu bütünlüğe uygun, bütünsel bir yaklaşım geliştirilmesiyle mümkün olabilecektir. Küçük, yerel, seçilmiş ve ayrıştırılmış örneklerden yola çıkılarak oluşturulan hak tartışmaları sorunun tam olarak görülmesini engellemekte, çözümün belirlenmesini zorlaştırmaktadır.

7. Sonuç ve Öneriler

Dünya Sağlık Örgütü tarafından yayınlanan Dünya Kuduz Risk Haritası verilerinde Türkiye, Afrika ve Asya ülkeleriyle birlikte en riskli kategori olan kırmızı kategoride yer almaktadır. Diğer taraftan Türkiye Sağlık Bakanlığı'nın 2000-2018 yılları kuduz şüpheli temas sayısı grafiği Türkiye'de sahipsiz köpek saldırılarının 200 bin civarında artış göstererek, 2018 verilerine göre yılda 283 bini geçtiğine ilişkin veriler sunmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü ve Sağlık Bakanlığı verileri, Türkiye'nin sahipsiz köpek sorununun boyutları konusunda fikir vermektedir.

Türkiye'de 10 milyonun üzerinde sahipsiz köpek olduğu tahmin edilmektedir (Güneş, 2021; Tezel, 2021). Sahipsiz köpek sayısının 10 yıl içerisinde 60 milyona ulaşacağı öngörülmektedir (Erdem, 2021). Öte yandan yılda ortalama 8 yavruya sahip olabilen bir dişi köpeğin, 6 yılın sonunda 531 bin 441 köpek nüfusuna ulaşacağı tespiti yapılmaktadır (Çankaya Belediyesi, 2021). Bu rakamlar sahipsiz köpek sayısının önlenemez bir şekilde aşırı düzeyde artmasına, sayının artması ile sahipsiz köpek saldırılarının katlanarak artmasına, ölümlere, yaralanmalara, güvenlik sorunlarının oluşmasına, trafik kazalarına neden olmakta ve ulusal ve yerel basında giderek çok daha fazla gündem olmaktadır (Güneş, 2021).

Hayvanları Koruma Kanunu ve diğer düzenlemelerde sorumluluk belediyelere verilmiş bulunmaktadır. Ancak sahipsiz köpek sorunu kolluk faaliyetlerinin de kapsamında olan bir sorundur. Kamu düzeninin sağlanması yönündeki düzenlemeler kolluk faaliyetleridir. Kamu düzeni insanların halka açık yerlerde güvenlik, dirlik ve esenlik, sağlık ve ahlak içinde yaşamlarını sürdürmelerinin sağlanması ile korunur. Kamu düzeninin unsurlarından olan kamu güvenliği ise,

insanların halka açık yerlerde can ve mal endişesi duymadan yaşayabilmelerini ve serbestçe hareket edebilmelerini ifade eder. Bir başka ifadeyle kamu güvenliği, insanların can ve mallarına zarar verebilecek tehdit ve tehlikelerin yokluğu anlamına gelmektedir (Günday, 2004: 259-260). Bu kapsamda toplumun ortak yaşam alanları olan sokaklar, parklar, alışveriş, istirahat ve eğlence alanları gibi halka açık yerlerde can ve mal endişesi olmaksızın, günün her saatinde özgürce dolaşabilmeleri kamu güvenliği kapsamında bulunmaktadır. Başta çocuklar olmak üzere insanlar sahipsiz köpeklerin saldırması nedeniyle ölüm, yaralanma, köpeklerin buldukları yerlerde dolaşamama vakaları yüzünden güvenlik kaygısı içerisinde yaşamaktadırlar. Bu nedenle kolluk makamlarının kamu düzeni sağlanması yönündeki faaliyetlerinin kapsamında yer alan kamu güvenliği unsuru kapsamında insanların güvenli bir şekilde yaşamalarını temin etmek için belediyelerle sahipsiz köpek sorunu noktasında işbirliği yapması gerekmektedir. Bu kapsamda 2020 yılında getirilen hayvan polisi uygulaması doğru bir adım olmuştur. Hayvan polisleri sahipsiz köpekler hususunda yerel yönetimlerle işbirliği yaparak insanların güvenli bir şekilde yaşamasına da katkı sağlamalıdır.

Hayvanları Koruma Kanunu'nda hayvanların korunması ve rahat yaşamalarının sağlanmasında insanlar ve hayvanların sağlık, hijyen ve güvenliklerinin de dikkate alınacağı belirtilmektedir (5199, md.4). Ancak kentlerde köpeklere kontrolsüz ve denetimsiz bir şekilde bırakılan yiyecekler çeşitli sorunlara neden olmaktadır. Köpeklere verilen yiyeceklerin köpek sağlığına uygunluğu, ihtiyaç duyduğu vitamin ve mineralleri içermesi, günlük beslenme miktarına uygunluğu, köpeklerin yiyeceklerden eşit şekilde faydalanmaları, hasta olan köpeklerin yemesi sakıncalı olan gıdaların verilmemesi, yiyeceklerin bozulma ve küflenmesi gibi durumlar takip edilmemektedir. Yavru köpeklerin beslenmesi konusunda bir farklılık söz konusu olmamakta, kontrolsüz ve denetimsiz bırakılan yiyeceklerden beslenmeye çalışmaktadırlar. Yavrular küçük olmaları nedeniyle diğer köpeklerin beslenmesi bitmeden yiyeceklere ulaşma sorunu yaşamakta, aç kalma veya yiyecek mücadelesi nedeniyle ölme ya da yaralanma risklerini yaşayabilmektedir. Sağlıksız sokak koşullarında, plansız, denetimsiz ve kontrolsüz bir şekilde beslenen köpekler hastalık, obezite, yiyecek mücadelesi nedeniyle ölme ya da yaralanma gibi pekçok sağlık ve güvenlik sorunu yaşamaktadır.

Sokaklara terkedilen köpekler ciddi bir sağlık ve güvenlik sorunu yaşamakta, aynı zamanda sağlık ve güvenlik sorunu da oluşturmaktadır. Köpekler doğası gereği bir sürü oluşturunca, belli bir bölgeyi sahiplenince, karnı acıkınca veya kuduz olunca içgüdüsel olarak saldırma moduna geçmektedir. İnsanlar, kediler, koyunlar, tavuklar ve diğer hayvanlar onlara bir şey yapmasa bile doğası gereği saldırmaktadırlar. Bu nedenlerle, sahipsiz köpeklerin sokaklardan toplanarak sıhhi ve güvenli ortamlarda barınmaları sağlanmalıdır (Ateş, 2021; Cansen, 2019; Gökatalay, 2021; Uğur, 2021; Yılmaz, 2019; Yiğit, 2021). Sahipsiz köpekleri sokaklarda tutup besleyerek, kısırlaştırarak sorunlar çözülmemektedir. Sahipsiz köpekleri, sağlıksız ve tehlikeli sokak koşullarına terkedilen Hayvanları Koruma Kanunu ve uygulama yönetmeliğinin ilgili maddelerinin değiştirilmesi önerilmektedir (Erdem, 2021). Ayrıca kediler, koyunlar, keçiler, tavuklar, kazlar, ördekler, atlar gibi hayvanların ve yaban hayvanlarının da köpek saldırılarına maruz kalmadan doğal ortamlarında yaşam haklarının korunması gerekmektedir.

Sahipsiz köpeklerin pekçok hayvan türünün neslinin tükenmesine ve tükenme tehdidi altında olmasına neden olduğu ifade edilmektedir. Köpekler, yaban hayatındaki hayvanları %78,9 oranıyla avlanma, %7 oranında taciz/rahatsız etme, %4,5 oranında hastalık bulaştırma, %1,5 diğer hayvanlarla yiyecek ve barınak gibi kaynaklar için rekabet etme ve %1 oranında yakın türlerle çiftleşerek türlerin saflığını bozma gibi olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Köpeklerin bu müdahaleleri nedeniyle 96 memeli hayvan türü, 78 kuş türü, 22 sürüngen türü ve 3 amfibi hayvan türü evcil köpeklerden olumsuz şekilde etkilenecek nesli tükenmiş veya neslinin tükenme tehdidi ortaya çıkmıştır (Doherty ve diğerleri, 2017: 58). Bu veriler göstermektedir ki, sahipsiz köpekler

kentsel ve kırsal yaşam alanlarında çeşitli sorunlara neden olduğu gibi, yaban hayatındaki canlılar içinde ciddi bir tehdit olarak etkisini hissettirmektedir.

Hayvanları Koruma Kanununa göre, toplanan sahihsiz köpekler bakımevlerinde aşılanarak kısırlaştırılmakta ve sahiplendirilemeyen köpekler alındıkları ortama geri bırakılmaktadır. Sahipsiz köpek sayısının çok fazla artması nedeniyle, kanun koyucunun yakala-kısırlaştır-sokağa bırak politikasının uygulanabilirliği her geçen gün azalmaktadır. Zira bu politikaya göre, köpekler açlık, susuzluk, hastalık, soğuk, sıcak, trafik kazaları, köpekler arası saldırılar, diğer hayvanlardan, araçlardan ve insanlardan kaynaklanan tehlikeler gibi çok zor koşullar altında kaldığı sokak habitatına geri bırakılmaktadır. Bu durum, köpeklerin refahından çok zararına yol açmaktadır (Aydoğdu ve Meral, 2019: 2131).

Türkiye’de sahihsiz köpek sorununa çözüm getiren düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Var olan düzenlemeler bu hususta yetersiz kalmaktadır. Türkiye’de sokaklardaki sahihsiz köpek sorununu önlemek için AB ülkelerinden olan Almanya’daki uygulamalar örnek alınabilir. Almanya’da köpekler zorunlu olarak kayıt altına alınmakta ve kalıcı olarak tanımlanmalarında mikroçip ya da dövme uygulanmaktadır. Almanya’da sahihsiz köpekler toplanarak bakımevlerine yerleştirilmektedir. Bakımevlerinde gerekli sağlık kontrolleri, aşıları ve bakımları yapılan köpeklerin sahiplenilmesi sağlanmaktadır. Sahiplendirilen köpekler sahiplerine teslim edilmekte, sahiplendirilemeyen köpeklere ise bakımevlerinde bakılmaktadır. Ayrıca Almanya’da uyutma işlemi de yasaklanmış bulunmaktadır. Almanya’da hayvan bakımevleri koşulları da oldukça iyi bir durumdadır. Bakımevlerinde hayvanların %80’i en fazla 6 ay içinde sahiplendirilmektedir. Ülkede hayvan satılan dükkanlar (pet shop) bulunmadığı için sahiplenme bakımevlerinden yapılmakta cins ya da özel ırk sahiplenilmek istenildiği takdirde seçereli hayvanların büyütüldüğü devlet onaylı çiftliklerden talepte bulunulabilmektedir. Almanya’da bakımevlerinin %25’i belediye, %75’i ise hayvansever bağışçıların ekonomik destekleri ile işletilmektedir (sivildusun.net, 2021). Hayvan bakımevlerinin kurulması, işletilmesi ve giderlerinin karşılanması konusunda Almanya ve Fransa’da olduğu gibi hayvansever derneklerin etkili bir rol üstlenmesi teşvik edilmelidir.

Türkiye’de belediyeler tarafından kurulan bakımevlerinin sayısı sahihsiz köpekler için yetersiz kalmaktadır ve bu sayı artırılarak sahiplendirilemeyen köpeklerin hayvansever derneklere veya belediyelere ait bakımevlerinde kalmaları sağlanmalıdır.

Hayvanların Korunmasına Dair Uygulama Yönetmeliğinde sahiplenilen hayvanların terkedilemeyeceği ancak yeniden sahiplendirileceği ya da geçici hayvan bakım evlerine teslim edileceği belirtilmektedir (www.resmigazete.gov.tr, 2006). Ancak kentlerde ve kırsal alanlarda sahipleri tarafından terkedilen köpekler bulunmaktadır. Geçici hevesle köpek satın alıp sonra sokağa terkedilen kişilere caydırıcı cezalar verilmeli, bakımevi masraflarını karşılaması sağlanmalı (Tandoğan, 2020) ve yeniden hayvan sahiplenmesi yasaklanmalıdır.

Sahipsiz köpeklerin sahiplendirilmesi yönünde yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları tarafından projeler yapılarak teşvik edilmelidir. Bu konuda Konya Büyükşehir Belediyesi’nin sahiplendirme projesi örnek model olarak kullanılabilir.

Türkiye’de sahipli köpekler için sağlıklı bir kayıt ve takip sistemi oluşturulamamıştır. Bu durum ciddi sorunlara yol açmaktadır. Bu nedenle sahipli köpekler için kayıt ve takip zorunluluğu getirilmelidir. Kayıt işlemleri herhangi bir belediyede yapılabilir. Özellikle mikroçipli kayıt sistemi köpek nüfusunun kontrolü açısından önemlidir (Dodurka, 2009). Mikroçipli kayıt sistemi, kayıt ve takip işlemlerini kolaylaştırıcı bir işleve sahiptir. Mikroçipli kayıt sisteminin yararları aşağıda belirtilmektedir (Dodurka, 2009):

- ✓ Sahipleri hayvanlarını kolayca terk edemezler.
- ✓ Bulunan hayvanın sahipli olup olmadığı anlaşılır.

- ✓ Bulunan ev hayvanları hemen sahibine teslim edilebilir.
- ✓ Ev köpeği popülasyonu daha iyi izlenir.
- ✓ Kayıt ücretleri, kısırlaştırma için finans kaynağı olabilir.
- ✓ Çip bilgileri merkezi bilgisayardan takip edilir ve böylece aşı ve kısırlaştırılma durumu da izlenebilir.
- ✓ Kalıtsal ya da bölgesel hastalıkların kayıtları tutulur.
- ✓ Vergi alınacaksa takibi mümkün olur.

Avustralya'da sahipli köpekler için kayıt zorunluluğu bulunmaktadır. Kayıt ücretleri şu şekilde düzenlenmiştir (Dodurka, 2009).

- ✓ Yavru ya da kısırlaştırılmış yetişkin: 40USD,
- ✓ Kısırlaştırılmamış yetişkin: 150 USD,
- ✓ Kayıtlı bir üreticiye ait kısırlaştırılmamış: 40USD,
- ✓ Emeklilere ait kısırlaştırılmış: 15USD.

Sahipli köpeklerle ilgili sorumluluklar açık bir şekilde düzenlenmelidir. Sahipli köpekler, tasmasız, kayışsız olarak kontrolsüz bir şekilde parklarda, sokaklarda, sahillerde halka açık diğer alanlarda gezdirilmekte veya sokaklara kontrolsüz bir şekilde bırakılmaktadır. Bu durum, insanların ve hayvanların zarar görmesine neden olmaktadır. Öte yandan köpeklerin halka açık yerlerde dışkı gibi atıkları sahipleri tarafından toplanılmamaktadır. Bu durum insan, hayvan ve canlı sağlığı açısından ciddi riskler oluşturmakta ve çevre kirliliğine neden olmaktadır. Köpek sahiplenilenlerin ABD, AB üyesi ülkeler, İngiltere, Japonya, İsviçre ve Avustralya'da olduğu gibi sorumlulukları detaylı bir şekilde düzenlenmelidir.

Halka açık yerde köpek gezdirenlerin uyması gereken kurallar aşağıdaki şekilde düzenlenmelidir (Dodurka, 2009).

- ✓ Köpek halka açık bir yerdeyse uygun bir tasma ve kayışı ile yetkin bir kişinin tam kontrolünde olmalıdır.
- ✓ Bu tasma kimlik bilgilerinin yazılı olduğu bir künye takılmalıdır.
- ✓ Köpek tasma takma zorunluluğu olmayan bir bölgede olsa bile yetkin bir kişinin kontrolünde olmalıdır.
- ✓ Tasma ve kayış takma zorunluluğu olmayan bölgelerde aynı anda dörtten fazla köpek gezdirilmesine izin verilmemelidir.
- ✓ Halka açık yerlerde, belirli ırk köpeklere ağızlık takılmalıdır.
- ✓ Köpek, dışkısını yaptığıında temizlememek caydırıcı para cezası gerektiren bir suç olarak düzenlenmelidir. Japonya'da DNA testiyle suçlu bulunmaktadır.
- ✓ Köpeklerin hijyen gereken bazı bölgelere sokulması yasaklanmalıdır. Sağlık tesisleri, okullar, gıda üretimi ve tüketimi yapılan yerler, gıda-sağlık gibi hijyen gereken ürünleri satan işletmeler ve diğer hijyen gereken yerlerle ilgili giriş yasakları düzenlenmelidir.
- ✓ Hayvan Koruma Yasası ve yönetmeliklerinde belirtilen tehlikeli ırkların mizaç testi belgesi olmadan dolaştırılması caydırıcı para cezası gerektiren bir suç olarak düzenlenmelidir.

Avustralya'da sahipli köpeklerle ilgili kurallara aykırı davranışlar aşağıdaki şekilde cezalandırılmaktadır (Dodurka, 2009):

- ✓ Mikroçip taktırmamak 165 USD,
- ✓ Köpeği kaydettirmemek 165 USD,
- ✓ Yasaklı bir köpeği kaydettirmemek 550 USD,
- ✓ Adresin veya sahibin değiştiğini bildirmemek 165 USD,
- ✓ Köpeği halka açık yerde kayıssız tutmak 220 USD,
- ✓ Köpeğin dışkısını toplamamak 275 USD,
- ✓ Köpeklerin yasak yerlere sokulması 330 USD.

Hayvanları Koruma Kanununda yasaklanmış olmasına rağmen tehlikeli ırk köpekler beslenerek kentlerde dolaştırılmakta, kayıssız, tasmatsız, ağızlıksız gezdirilmekte, hatta sahibi yanında olmaksızın sokağa bırakılmaktadır. Bu tür köpekler genellikle 18 yaşından küçük çocuklar tarafından halka açık yerlerde, eğitimsiz ve kontrolsüz bir şekilde gezdirilmektedir. Bu köpeklerin, sahihsiz köpeklere ya da kedilere saldırdığı ya da saldırtıldığı veya köpek dövüşleri için kullanıldığı konusundaki haberler medyada sıkça yer almaktadır. Bu konuda denetim ve takiplerin artırılması gerekmekte ve bu tür köpeklerle ilgili kurallara uymayan, sokağa bırakan kişilere verilecek para cezası artırılmalı, tehlikeli ırk köpekler, insanlara ve hayvanlara zarar vermiş ise, sahibine hapis cezası ve caydırıcı para cezası getirilmeli, köpeğin verdiği zararın sahibi tarafından tazmin edilmesi sağlanmalıdır. Bütün bunların yapılabilmesi için etkili bir kayıt ve takip sisteminin kurulması şarttır.

İnsanlara tehlike arz edebilecek yapıya sahip köpeklerin listesi ayrı bir kanunda oluşturulmalı ve güvenlik-sağlık önlemleri, denetim ve yaptırımlar ayrıntılı şekilde düzenlenmelidir. Böyle köpekleri bulunduranlara yetki belgesi verilmelidir. Yetki belgesi almak için yaş şartı, eğitim, sabıka kaydı, yüksek kayıt ücreti (Dodurka, 2009), mali mesuliyet sigortası, kilo şartı ve bazı sertifikalar alınması gibi yükümlülükler getirilmelidir. Tehlikeli köpeklerin bulundurulduğu yerde ve gezdirilmesi sırasında ağızlık takılması, tasmatsız ve kayıssız gezdirilmemesi, sağlık ve güvenlik açısından önemli halka açık yerlere giriş yasağı konulması, sahibinin anlaşılmasını sağlayacak bilgilerin küpe, çip gibi araçlara işlenmesi gibi çeşitli güvenlik ve sağlık tedbirlerin alınması düzenlenmelidir. Tehlikeli köpeklerin eğitimi ve eğitim sonucunda alınan ve belli sürelerde tekrarlanan davranış testi belgesi alınması zorunluluğu getirilmelidir (Dodurka, 2021).

Köpek sahiplenen ve köpeğini tasmalı, kayıslı olarak kurallara uygun bir şekilde dolaştırmak için sokağa çıkaran hayvanseverler, sahihsiz köpeklerin kendi köpeklerine saldırması nedeniyle ciddi sorunlar yaşamaktadır. Medyada bu konuda pekçok haber yayınlanmaktadır. Köpek sahipleri, sahihsiz köpek saldırıları nedeniyle oldukça zor anlar yaşamakta, köpeğini korumakta oldukça zorlanmaktadırlar. Sahihsiz köpeklerin kalabalık bir grup halinde, sahipli köpeğin ve sahibinin üzerine gelmesi, etrafını çevirmesi, saldırması gibi durumlar, sahipli köpeklerin bakımını zorlaştırmaktadır. Bu durum sahipli köpeklerin sokağa çıkmamasına, sıkılma, stres nedeniyle gürültü yapmasına ve komşular arasında sorunlara neden olmaktadır. Evde köpek bakımının zorlaşması, sahipli köpeklerin sokağa terkedilmesi sürecini tetiklemektedir.

Görüldüğü üzere, Türkiye’de sahihsiz köpek sorunu ile birlikte, sahipli köpek sorunları da bulunmaktadır. Hayvanları Koruma Kanunu ile birlikte bazı düzenlemeler yapılmış olsa da bu düzenlemelerin çok yetersiz kaldığı, eksik ve hatalı yönlerinin bulunduğu görülmektedir. Kayıt, takip ve denetim eksikliği sahihsiz köpeklerin ciddi sağlık ve güvenlik sorunları yaşamalarına neden olmaktadır. Ağır sokak koşullarında gönüllü hayvanseverler tarafından bakılmaya çalışılan köpekler, çok zor koşullarda, kontrolsüz ve denetimsiz bir şekilde hayatta kalmaya çalışmaktadırlar. ABD ve AB üyesi ülkelerde, İngiltere, Japonya, İsviçre, Avustralya gibi ülkelerde uygulanan bilimsel popülasyon yönetimi ve köpek refahı uygulamaları esas alınarak sorunun daha da büyümesi engellenmelidir. Diğer taraftan sahipli köpekler konusunda yaşanan

kayıt ve takip sorunu, köpeklerin sokağa terkedilmesi ve başka sorunlara yol açmakta köpek popülasyonu yönetimini aşırı derecede zorlaştırmaktadır. Sahipli köpeklerle ilgili sorumlulukların düzenlenmemiş olması da ayrı bir sorun olarak toplumsal hayati etkilemektedir. Sahipli köpeklerle ilgili sorumlulukların ABD, AB ülkeleri ve Avustralya gibi ülkelerin düzenlemeleri esas alınarak oluşturulması acil bir ihtiyaç olarak önümüzde durmaktadır.

Sahipsiz köpek sorununun çözümü için insanların yaşama hakkı, güvenlik hakkı, sağlık hakkı, maddi varlığını koruma hakkı gibi kamu düzeninin de gereği olan hakları koruma altına alınmalıdır. Diğer taraftan sahipsiz köpeklerin sokaklarda beslenme, sağlık, barınma ve güvenlik alanlarında büyük riskler altında ve çok ağır koşullarda yaşam mücadelesi verdikleri dikkate alınmalı ve yaşamlarını sağlıklı ve güvenli bir şekilde sürdürebilecekleri modern, teknolojik bakımevleri inşa edilerek ihtiyaçları en iyi şekilde karşılanmalıdır.

Yazarlık Katkıları (Authorship Contributions): Fatih Kırıışık, Kübra Öztürk.

Kaynakça

- Ahıra giren köpekler, 3 koyunu telef etti. (2021, 5 Nisan). Erişim Adresi: <https://www.sondakika.com/haber/haber-mersin-basibos-kopekler-uc-koyunu-telef-etti-14043529/>
- Ankara'da başiboş köpeklerin öldürdüğü iranlı için tazminat kararı. (2019, 31 Mayıs). Erişim Adresi: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/ankarada-basibos-kopeklerin-oldurdugu-iranli-icin-tazminat-karari,BVo9UBOUQE65iUFkz7vVpA>
- Arslan, M. (2016, Mayıs). *İstanbul'da sokak hayvanları sorununa farklı bakış açıları*. 1. sokak hayvanları refahı kongresinde sunulan bildiri, İstanbul. Erişim Adresi: <http://www.ivho.org.tr/dosyalar/kongrekitap%C3%A7%C4%B1k.pdf>
- Arslan, Y. (2020). Korkunç görüntülere rastlıyoruz. Erişim Adresi: <https://onedio.com/haber/-korkunc-goruntulere-rastliyoruz-catalca-ve-silivri-bolgesine-birakilan-kopekler-acliktan-birbirini-yiyor-iddiasi-894893>
- Aşar, H. (2018). Hayvan haklarına yönelik temel görüşler ve yanılgıları. *Kaygı Dergisi*, 30, 239-251.
- Ateş, V. (2021, Şubat 11). Köpekler sokaklarda değil barınmakta yaşasın. *Habertürk*.
- Avrupa Birliği ve diğer ülkelerde hayvan itlafı ile ilgili uygulamalar. (2008, 26 Haziran). Erişim Adresi: <http://muhaaz.org/avrupa-birligi-ulkeleri-ve-diger-gelismis-ulkelerde.html>
- Avrupa'da hayvana şiddetin cezası ne kadar? Hangi koşullarda ve nerede yaşıyorlar?. (2020, 4 Ekim). Erişim Adresi: <https://tr.euronews.com/2020/10/04/avrupa-da-sokaklarda-neden-evcil-hayvan-yok>
- Avrupa'da neden sokak hayvanı yok. (2021, 2 Ocak). Erişim Adresi: <https://www.internethaber.com/avrupada-neden-sokak-hayvani-yok-foto-galerisi-1931567.htm?page=2>
- Aydoğdu, M. ve Meral, O. (2019). Sahipsiz köpeklerin popülasyonunun kontrol altına alınması ve buna ilişkin hukuki altyapının oluşturulması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21, 2129-2159.
- Barınaklar nasıl olmalı. (2021, 15 Aralık). Erişim Adresi: <https://sivildusun.net/barinaklar-nasil-olmalı/>
- Başiboş dolaşan köpekler dehşet saçıyor. (2021, 5 Nisan). Erişim Adresi: https://larende.com/haber/basibos_dolasan_kopekler_dehset_saciyor_-57020.html

- Başıboş sokak köpekleri 3 kediyi sebepsiz yere telef etti. (2020, 9 Haziran). Erişim Adresi: <https://www.yenisafak.com/gundem/basibos-sokak-kopekleri-3-kediyi-sebepsiz-yere-telef-etti-3543934>
- BMG (Bundesministerium für Gesundheit). (2014, 2 Temmuz). Erişim Adresi: https://www.ages.at/download/0/0/7c36b0869fad8fc10576a56c563abfbf87a86860/fileadmin/AGES2015/Themen/Krankheitserreger_Dateien/Tollwut/Tollwutbroschuere-2014_DinA5_ebook.pdf
- Bolu'da ayakları kopmuş halde bulunan kedilerle ilgili valilik açıklama yaptı. (2019, 7 Kasım). Erişim Adresi: <https://www.haberler.com/bolu-da-ayaklari-kopmus-halde-bulunan-kedilerle-12593750-haberi/>
- Büyükşehir'den Türkiye'ye örnek gönüllü hayvan dostları projesi. (2018, 25 Temmuz). Erişim Adresi: <http://www.memleket.com.tr/buyuksehir-den-turkiyeye-ornek-gonullu-hayvan-dostlari-projesi-1449607h.htm>
- Cansen, E. (2017, Eylül 24). Bir Türkiye kusuru. *Sözcü*. Erişim Adresi: <https://www.sozcu.com.tr/2017/yazarlar/ege-cansen/bir-turkiye-kusuru-2022741/>
- Cansen, E. (2019, Ocak 27). Hayvanperestlik. *Sözcü*. Erişim Adresi: <https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/ege-cansen/hayvanperestlik-3281100/>
- Ceylanpınar'da köpekler birbirini yemeye başladı. (2020, 24 Şubat). Erişim Adresi: <https://www.urfahaber.com/ceylanpinar-da-kopekler-birbirini-yemeye-basladi/7863/>
- Çankaya Belediyesi (2021, 4 Nisan). Erişim Adresi: twitter.com/cankayabelediye
- Çelik, E. (2021, Mayıs 3). Sokak köpekleri evcil köpeği parçaladı. *Habertire*. Erişim Adresi: <https://www.habertire.com/asayis/sokak-kopekleri-evcil-kopegi-parcaladi-h43110.html>
- Çevre, doğa ve hayvanları koruma polisi geliyor. (2020, 15 Aralık). Erişim Adresi: <https://www.icisleri.gov.tr/cevre-doga-ve-hayvanlari-koruma-polisi-geliyor>
- Danıştay 15. Daire Başkanlığı. (2020, 15 Aralık). Erişim Adresi: <http://emsal.danistay.uyap.gov.tr/BilgiBankasiIstemciWeb/GelismisDokumanAraServlet>
- Demircan, F. (2008, Eylül 14). Sokaktaki köpek sayısı iki ilin nüfusunu solladı. *Hürriyet*. Erişim Adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/sokaktaki-kopek-sayisi-2-ilin-nufusunu-solladi-9891361>
- Dodurka, T. (2009). Köpeklerde Populasyon Yönetimi. Erişim Adresi: http://www.turkvet.biz/yazi/hayvan_refah.htm
- Dodurka, T. (2016, Mayıs). *AB Hayvan Koruma Stratejileri Türkiye'ye Model Olabilir mi?*. 1. Sokak Hayvanları Refahı Kongresinde Sunulan Bildiri, İstanbul. Erişim Adresi: <http://www.ivho.org.tr/dosyalar/kongrekitap%C3%A7%4B1k.pdf>
- Dodurka, T. (2021). Tehlikeli ırklar. Erişim Adresi: http://www.turkvet.biz/yazi/hr_tehlikeli_Irklar.pdf
- Doğa ve hayvan polisi görev başında. (2020, 27 Ağustos). Erişim Adresi: <https://www.sozcu.com.tr/hayatim/yasam-haberleri/doga-ve-hayvan-polisi-gorev-basinda/>
- Doherty, T. S., Dickman, C. R., Glen, A. S., Newsome T. M., Nimmo, D. G., Ritchie, E. G., ve diğerleri (2017). The global impacts of domestic dogs on threatened vertebrates. *Biological Conservation*, 210, 56-59.

- Dünyanın ikinci büyük hayvan bakımevi Tuzla'da açıldı. (2018, 5 Nisan). Erişim Adresi: <https://www.tuzla.bel.tr/icerik/11/5718/dunyanin-ikinci-buyuk-hayvan-bakimevi-tuzlada-acildi.aspx>
- Endrabiesnow. (2021, 5 Nisan). Erişim Adresi: <https://endrabiesnow.org/challenge/>
- Erdem, A. K. (2021, Şubat 22). Özlem Zengin'in 10 yılda 60 milyon sokak köpeği olacak iddiasını hatırlatıp, başıboş köpeklerin kontrol altına alınmasını istediler. *Independent*. Erişim Adresi: <https://www.indytrk.com/node/319846/haber/%C3%B6zlem-zenginin-10-y%C4%B1lda-60-milyon-sokak-k%C3%B6pe%C4%9Fi-olacak-iddias%C4%B1n%C4%B1-hat%C4%B1rlat%C4%B1p-ba%C5%9F%C4%B1bo%C5%9F>
- Erdem, U. (2019, Mayıs 30). Kısırlaştırma sayısı yetersiz kalıyor. *Hürriyet*. Erişim Adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/ankara/sokak-hayvanlari-artiyor-cunku-kisirlastirma-sayisi-yetersiz-kaliyor-41231105>
- Eryaman'da sokak köpeklerinin parçaladığı kişiye tazminat. (2019, 12 Haziran). Erişim Adresi: <https://www.eryaman.org/eryamanda-sokak-kopeklerinin-parcaladigi-kisiye-tazminat/>
- Ev hayvanlarının korunmasına dair avrupa sözleşmesi. (2020, 10 Aralık). Erişim Adresi: https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2712020151658125_tur.pdf
- Gezdirdiği köpek kendisine saldırdı. (2020, 27 Mayıs). Erişim Adresi: <https://www.tv100.com/gezdirdigi-kopek-kendisine-saldir-di-o-anlar-kamerada-video-497742>
- Glen, A. S. ve Vanak, A. T. (2017). The bark side: Domestic dogs threaten endangered species worldwide. Erişim Adresi: https://theconversation.com/the-bark-side-domestic-dogs-threaten-endangered-species-worldwide-76782?utm_source=twitter&utm_medium=bylinetwitterbutton
- Gökatalay, S. (2021, Haziran 9). Sokak köpekleri ciddi sorun. *YeniMalatya*. Erişim Adresi: <http://www.yenimalatya.com.tr/sokak-kopekleri-ciddi-sorun-makale,225.html>
- Güçlüer, A. F. (2021, Mayıs 21). Annesi ölen yaban domuz biberonla beslenerek hayata tutundu. *DHA*. Erişim Adresi: <https://www.dha.com.tr/yurt/annesi-olen-yaban-domuz-biberonla-beslenerek-hayata-tutundu/haber-1822658>
- Günday, M. (2004). *İdare hukuku*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Güneş, N. (2021, Nisan 9). Sokak köpekleri sorunu artık bir iç güvenlik sorunudur. *Mardinlife*. Erişim Adresi: <https://www.mardinlife.com/sokak-kopekleri-sorunu--artik-bir-ic-guvenlik-sorunudur.html>
- HAYDİ (hayvan durum izleme) mobil uygulaması. (2021, 3 Mart). Erişim Adresi: <http://www.asayis.pol.tr/haydi-hayvan-durum-izleme-mobil-uygulamasi>
- Hayvan hakları, hayvanların korunması ve refahı. (2011, Mart). Erişim Adresi: https://www.ab.gov.tr/files/Tar%C4%B1m%20ve%20Bal%C4%B1k%C3%A7%C4%B1k%20Ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1/hayvan_haklari__hayvanlarin_korunmasi_ve_refahi.pdf
- Hayvanları Koruma Kanunu. (2004, 24 Haziran). *Resmi Gazete* (Sayı: 25509). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040701.htm>
- Hayvanların Korunmasına Dair Uygulama Yönetmeliği. (2006, 12 Mayıs). *Resmi Gazete* (Sayı: 26166). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/05/20060512-7.htm>

- Hayvansever kadını beslediği sokak köpekleri parçaladı. (2015, 14 Mart). Erişim Adresi: <https://www.haberler.com/eskisehir-de-sokak-kopekleri-kadini-parcaladi-7074030-haberi/>
- İnsancıl köpek popülasyonu yönetimi. (2021, 1 Ocak). Erişim Adresi: <https://www.icam-coalition.org/wp-content/uploads/2017/03/Humane-Dog-Population-Management-Guidance-Turkish.pdf>
- İnsanların köpek sevgisi, nasıl 200 canlı türünü yok olmanın eşiğine getirdi?. (2019, 13 Şubat). Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-47225487>
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1. sahipsiz hayvan rehabilitasyon çalıştayı. (2016). Erişim Adresi: https://gida.ibb.istanbul/img/125492652017__9577600359I.pdf
- İstanbul'daki sahipsiz kedi köpek sayısı açıklandı. (2017, 27 Nisan). Erişim Adresi: <https://www.trthaber.com/haber/yasam/istanbuldaki-sahipsiz-kedi-kopek-sayisi-aciklandi-311559.html>
- İtalya'da köpeklere nüfus sayımı. (2008, Ağustos 8). *Hürriyet*, Erişim Adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/italya-da-kopeklere-nufus-sayimi-9609885>
- İzmir'deki sokak köpeklerinin sayısı. (2017, 14 Ekim). Erişim Adresi: <http://www.izmir-vho.org/basin-389-izmir-deki-sokak-kopeklerinin-sayisi.html>
- Kandır, E. H. (2014). Sokakların yuvasız sakinleri. *Ayrıntı Dergisi*, 2 (21), 7-14.
- Khadka, N. S. (2019, Şubat 12). Dogs becoming major threat to wildlife. *BBC*. Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/science-environment-47062959>
- Kırşehir'de sokak köpeği vahşeti. (2018, 24 Ekim). Erişim Adresi: <https://www.sabah.com.tr/yasam/2018/10/24/kirsehirde-sokak-kopegi-vahseti>
- Konya'da sokak köpeklerinin ısırıldığı vatandaşa belediye 3 bin lira tazminat ödeyecek. (2020, 18 Ekim). Erişim Adresi: https://www.konhaber.com/haber-konya_da_sokak_kopeklerinin_isirdigi_vatandasa_belediye_3_bin_lira_tazminat_odeyec-ek-1461916.html
- Köpeği başka köpeklerin saldırısı sonucu ölen işyeri sahibi şikayetçi oldu. (2020, 8 Haziran). Erişim Adresi: <https://tr.sputniknews.com/yasam/202006081042206538-kopegi-baska-kopeklerin-saldirisi-sonucu-olen-is-yeri-sahibi-sikayetci-oldu/>
- Köpek saldırısına uğrayan küçük Davut kurtarılamadı. (2020, 24 Nisan). Erişim Adresi: <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/kopek-saldirisina-ugrayan-kucuk-davut-kurtarilamadi-5772802/>
- Köpek saldırısını otopsi de doğruladı. (2015, 16 Mart). Erişim Adresi: <https://www.sozcu.com.tr/2015/gunun-icinden/kopek-saldirisini-otopsi-de-dogruladi-773008/>
- Köpekler 20 keçiyi öldürdü 21 keçiyi de yaraladı. (2021, 1 Mayıs). Erişim Adresi: <https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/kopekler-20-keciyi-oldurdu-21-keciyi-de-yaraladi-6407546/>
- Köpeklerin saldırısına uğrayan yavru ayı kurtarıldı. (2021, 25 Nisan). Erişim Adresi: <https://www.veryansintv.com/yavru-ayi-evin-bodrumuna-girdi>
- Köpeklerin saldırısında kolunu kaybeden kadın o anları anlattı. (2020, 11 Temmuz). Erişim Adresi: <https://www.cnnturk.com/turkiye/kopeklerin-saldirisinde-kolunu-kaybeden-kadin-o-anlari-anlatti?page=1>

- Most visited countries in Asia, (2018, 11 Haziran). Erişim Adresi: <https://cogophotography.blogspot.com/2019/06/most-visited-countries-in-asia-2018.html>
- Onay, A. (2019). Devlet-toplum kışkacında sokak hayvanları. *Birikim Dergisi*. Erişim Adresi: <https://birikimdergisi.com/guncel/9310/devlet-toplum-kiskacinda-sokak-hayvanlari>
- Osmangazi Belediyesi Sahipsiz Hayvanlar Doğal Yaşam ve Tedavi Merkezi. (2020, 5 Aralık). Erişim Adresi: <http://www.osmangazihayvanevi.bel.tr/hakkimizda>
- Öztürk, A. (2015, Ekim 3). 40 barınak, 130 bin köpek, sayısız kedi. *Haberturk*. Erişim adresi: <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1135628-40-barinak-130-bin-kopek-sayisiz-kedi>
- Öztürkler, Y. (2017). Kentlerde başıboş köpek sorunu. Erişim Adresi: http://www.turkvet.biz/yazi/mp_basibos_kopek_sorunu.htm
- Pitbull saldırısına uğrayan Tuğba'ya 60 dikiş atıldı. (2020, 8 Ekim). Erişim Adresi: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/pitbull-saldirisina-ugrayan-tugbaya-60-dikis-atildi-6325289>
- Polat, M. (2021, Nisan 12). Sokak köpekleri çarşı ortasında öğrencilere saldırdı. *İlkha*. Erişim Adresi: <https://ilkha.com/guncel/sokak-kopekleri-carsi-ortasinda-ogrencilere-saldiridi-158278>
- Rothbard hayvan hakları ve ağır engelli insanların hakları. (2017, 12 Mayıs). Erişim Adresi: https://www.reddit.com/r/AskLibertarians/comments/6arux9/rothbard_animal_rights_and_the_rights_of_severely/
- Rothbard, M. N. (2007). Hayvanların hakları. Erişim Adresi: <https://mises.org/library/rights-animals>
- Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2019). *Kuduz profilaksi rehberi*. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayınları.
- Sayın, A. (2020, Aralık 10). Hayvan hakları yasası: AKP çalışmaları hızlandırdı, yılbaşından sonra meclise sunulabilir. *BBC*. Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-55254614>
- Sokak hayvanları için milat: Semtpati uygulamasını hayata geçiren İpek Kıracı, İBB Başkanı İmamoğlu ile işbirliği protokolü imzaladı. (2020, 22 Ekim). Erişim Adresi: <https://t24.com.tr/haber/sokak-hayvanlari-icin-milat-semt-pati-uygulamasini-hayata-geciren-ipek-kiraci-ibb-baskani-imamoglu.-ile-isbirligi-protokolu-imzaladi,910785>
- Sokak köpeğine pitbull saldırısı. (2021, 11 Nisan). Erişim Adresi: <https://www.sondakika.com/haber/haber-son-dakika-haberi-sokak-kopegine-pitbull-saldirisi-kamerada-14058382/>
- Sokak köpekleri saldırıları yeniden gündemde. (2019, 5 Ocak). Erişim Adresi: <https://www.yenisafak.com/gundem/sokak-kopekleri-saldirilari-yeniden-gundemde-3429273>
- Sokak ortasında kangal dehşeti 8 yaşındaki Batuhan ölümden döndü. (2020, 28 Ekim). Erişim Adresi: <https://www.ozgurkocaeli.com.tr/video/5646931/sokak-ortasinda-kangal-dehseti-8-yasindaki-batuhan-olumden-dondu#>
- Sun, G. (2018, Aralık 24). İngiltere’de yavru kedi ve köpeklerin pet shoplarda satışı yasaklandı. *Euronews*. Erişim Adresi: <https://tr.euronews.com/2018/12/24/ingiltere-de-yavru-kedi-ve-kopeklerin-pet-shoplarda-satisi-yasaklaniyor>

- Şen, A. (2019, Kasım 2). Sokak köpeği saldırısında yaralananlar, kime dava açabilir?. *Star*. Erişim Adresi: <https://www.star.com.tr/guncel/sokak-kopeg-i-saldirisinda-yaralananlar-kime-dava-acabilir-haber-1490880/>
- Tamzok, H., Kük, M. ve Çobanoğlu, N. (2013). Hukuki ve etik boyutlarıyla sokak hayvanları. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 245-280.
- Tandoğan, U. (2020, Ağustos 27). Sokak köpekleri meselesi. *Dünya*. Erişim Adresi: <https://www.dunya.com/kose-yazisi/sokak-kopekleri-meselesi/479367>
- Tarım ve Orman Bakanlığı'ndan sokak hayvanları için 14 milyon lira ödenek. (2020, 3 Aralık). Erişim Adresi: <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/4841/Tarim-Ve-Orman-Bakanligindan-Sokak-Hayvanlari-Icin-14-Milyon-Lira-Odenek>
- TBMM, hayvanların haklarının korunması ile hayvanlara eziyet ve kötü muamelelerin önlenmesi için alınması gereken tedbirlerin belirlenmesi amacıyla kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu. (2019). Erişim Adresi: <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem27/yil01/ss132.pdf>
- Tekin, N. (2017). Devasa bir kedi köpek mezarlığı üzerinde yaşıyoruz. Erişim Adresi: <https://hayvanlarinaynasinda.wordpress.com/2017/12/04/devasa-bir-kedi-kopek-mezarligi-uzerinde-yasiyoruz/>
- Tekvar, S. O. (2017). HAYTAP'ın hayvan hakları mücadelesinde çatışma yöntemi: Hayvan hakları savunucularının kendi aralarında uzlaşması mümkün mü?, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 181-203.
- Tezel, M. (2021, Mayıs 18). Başiboş köpek sayısı artıyor. *Sabah*. Erişim Adresi: https://www.sabah.com.tr/yazarlar/gunaydin/sb-mevlut_tezel/2021/05/18/basibos-kopek-sayisi-artiyor#:~:text=T%C3%BCrkiye'de%20ba%C5%9F%C4%B1bo%C5%9F%20k%C3%B6pek%20say%C4%B1s%C4%B1,bin%20ba%C5%9F%C4%B1bo%C5%9F%20k%C3%B6pek%20bulundu%C4%9Funu%20a%C3%A7%C4%B1klam%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1
- Tiftik, C., Dilsiz, A. ve Türel, A. (2015). Esenler ve sokak hayvanları: Sokak hayvanlarının kent kültüründeki yeri. *Herkes İçin Dost Kentler* içinde (ss.191-212). İstanbul: İlbey Matbaa.
- Türk Ceza Kanunu. (2004, 12 Ekim). *Resmi Gazete* (Sayı: 25611). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/10/20041012.htm>
- Türkiye'nin en Büyük ve en modern hayvan barınağı Konya'da. (2019, 3 Ekim). Erişim Adresi: <https://www.konya.bel.tr/haberayrinti.php?haberID=7043>
- Türkiye'nin hayvan haritası çıkarıldı. (2016, 27 Mayıs). Erişim Adresi: <https://t24.com.tr/haber/turkiyenin-hayvan-haritasi-cikarildi-yuzde-32-kedi-insanicikti,342439>
- Türkiye'nin örnek tesislerinden Demirtaş Hayvan Bakımevi. (2018, 5 Haziran). Erişim Adresi: <https://www.alanya.bel.tr/haber/20310/turkiye-nin-ornek-tesislerinden-demirtas-hayvan-bakimevi-dort-dortluk-hizmetlerine-devam-ediyor>
- Uğur, F. (2021, Mart 2). Çıkacak yasayla her yıl sokak köpeği vahşeti yaşayan 180 bin kişinin ahi alınmaz mı?. *Türkiye*. Erişim Adresi: <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/fuat-ugur/617833.aspx>
- Usta, Ö. K. (2020, Ağustos 29). Hayvan dostu polisler görev başında. *Aydınlık*. Erişim Adresi: <https://aydinlik.com.tr/haber/hayvan-dostu-polisler-gorev-basinda-216954>

- World Health Organization, Frequently asked questions about rabies for the general public. (2018).
Erişim Adresi: https://www.who.int/rabies/Rabies_General_Public_FAQs_20Sep2018.pdf
- World Health Organization, Presence of dog-transmitted human rabies. (2019). Erişim Adresi: https://apps.who.int/neglected_diseases/ntddata/rabies/rabies.html
- World Health Organization. (2018). WHO Expert Consultation on Rabies Third Report. Switzerland: WHO Press.
- World Health Organization. (2021, 25 Nisan). Erişim Adresi: https://www.who.int/health-topics/rabies#tab=tab_1
- Yayla, A. (2021). Hayvan hakları yasası mı?. Erişim Adresi: <http://www.hurfikirler.com/hayvan-haklari-yasasi-mi/>
- Yılmaz, M. (2019, Aralık 11). Başiboş köpekler meselesi. *Demokrat Kocaeli*. Erişim Adresi: <https://demokratkocaeli.com/kose-yazisi/2921/basibos-kopekler-meselesi.html>
- Yiğit, A. (2021, Ocak 25). Başiboş sokak köpekleri. *Malatyanethaber*. Erişim Adresi: <https://malatyanethaber.com.tr/yazi/ali-yigit/basibos-sokak-kopekleri/2773/>